

Maija-Liisa Leväniemi
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan ammattikorkeakoulututkinto
Sosionomi AMK 210op
Opinnäytetyö, 2020

RIKOS- JA PÄIHDETAUSTAISEN IHMISEN MATKA VERTAISOHJAAJAKSI

Kaksi elämäntarinaa

TIIVISTELMÄ

Maija-Liisa Leväniemi

Rikos- ja päihdetaustaisen ihmisen matka vertaisohjaajaksi – Kaksi elämäntarinaa

50 s.

Syksy 2020

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomi (AMK)

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tuoda esille kahden rikos- ja päihdetaustaisen Kriminaalihuollon tukisäätiön vertaisohjaajan elämäntarinat sekä nostaa elämäntarinasta kohtia, jotka tukivat heitä matkalla vertaisohjaajaksi. Opinnäytetyön tavoitteena oli tehdä rikos- ja päihdetaustaisten ihmisten kokemuksia nähdyksi ja kuulluksi ja sitä kautta vahvistaa rikos- ja päihdetaustaisten ihmisten osallisuutta ja toimijuutta yhteiskunnassa.

Tutkimus toteutettiin narratiivisen haastattelun keinoin. Haastattelut toteutettiin Kriminaalihuollon tukisäätiön tiloissa vuoden 2020 alussa. Narratiivisen analyysin keinoista sovellettiin holistis-sisällöllistä ja holistis-muodollista tapaa. Analyysissä hyödynnettiin lisäksi juonen käsitettä.

Elämäntarinoista löytyi samankaltaisia kokemuksia ja elämäntarinan rakenteissa oli yhteneväisyyksiä. Näitä kokemuksia olivat muun muassa aikainen irtautuminen omista vanhemmista sekä varhain alkanut päihteiden käyttö. Yhteneväisyyksiä oli myös niissä elämäntarinan kohdissa, jotka ovat vieneet kohti vertaisohjaajuutta. Tuloksista nousi esille osallisuuteen nivoutuvia käsitteitä kuten vertaistuki, kokemuksellisuus ja vaikutus- ja toimintamahdollisuudet.

Tulosten perusteella voidaan todeta, että elämäkokemus on vertaisuuden perusta, ja rikos- ja päihdetaustaisilla on samankaltaisia kokemuksia. Oman kokemuksen merkitykselliseksi kokeminen, vaikutusmahdollisuudet ja ryhmään kuuluminen ovat osallisuutta; yhteenkuuluvuuden tunne mahdollistaa osallistumisen ja osallistuminen mahdollistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Elämäkokemusten jakaminen vahvistaa osallisuutta ja toimijuutta.

Asiasanat: elämäkertatutkimus, osallisuus, päihteet, rikollisuus, vertaistuki

ABSTRACT

Maija-Liisa Leväniemi

On the path of becoming a peer support counsellor with a background of substance dependency and crime – two biographies

50 p.

September 2020

Diaconia University of Applied Sciences

Degree Programme in Social Services

Bachelor of Social Services

The purpose of this thesis was to disclose the life stories of two peer support counsellors who work for Kriminaalihuollon tukisäätiö, and to bring up points in the life story which have brought them into working as peer support counsellors. The aim of this thesis was to amplify the voices and the experiences of people with a background of substance dependency and crime, and therefore strengthen their agency and involvement in the society.

The material for this study was collected using the means of narrative interview. The interviews were executed in Kriminaalihuollon tukisäätiö premises in the beginning of the year 2020. The forms of narrative analysis that were applied are holistic-content and holistic-form. In addition, the concept of plot was used.

The results showed that there were similarities in the life experiences of the counsellors as well as there were similarities in the structure of the life stories. These experiences included an early disengagement from the parents and the usage of substances from an early age, amongst other things. There were also similarities in the parts of the life stories which brought them into working as peer support counsellors. The most significant result was the concept of involvement and its immediate concepts such as peer support, expert-by-experience and the possibility to influence and act.

In conclusion, it can be said that people with a background of substance dependency and crime tend to have similar life experiences; lived experiences are the basis of being peers. Experiencing one's own experiences as valid, the possibilities to influence as well as belonging to a group are a part of being involved and having agency. Feelings of belonging allow participating and participating enforces the feeling of belonging. Sharing life experiences strengthens one's participation and agency.

Keywords: biographies, crime, involvement, peer support, substances

Sisällys

1 JOHDANTO	6
2 RIKOLLISUUS, PÄIHTEET JA MIELENTERVEYS	7
2.1 Rikosuran kehittyminen.....	7
2.2 Rikollinen identiteetti	9
3 KOKEMUKSESTA ASiantuntijuutta.....	12
3.1 Osallisuus	12
3.2 Kokemusasiantuntijuus.....	13
4 VERTAISTUKI	15
4.1 Vertaistuki yleisesti	15
4.2 Rikostaustaisten vertaistuki	16
4.3 Vertaisohjaajuus	17
5 TUTKIMUKSEN MENETELMÄT.....	20
5.1 Narratiivinen haastattelu	20
5.2 Narratiivinen analyysi.....	21
6 TUTKIMUSPROSESSIN KUVAUS.....	24
6.1 Tutkimusympäristö.....	24
6.2 Aineiston keruu	24
6.3 Aineiston analyysi	26
7 TARINAT.....	28
7.1 Petrin, 41, elämäntarina.....	28
7.2 Ismon, 43, elämäntarina	31
8 MILLAINEN ON RIKOS- JA PÄIHDETAUSTAISEN VERTAISOHJAAJAN ELÄMÄNTARINA?.....	34
9 MIKÄ ELÄMÄNTARINOISSA ON VIENYT KOHTI VERTAISOHJAAJUUTTA?	38
10 JOHTOPÄÄTÖKSET	42
10.1 Pohdintaa.....	43

10.2 Tutkimuksen eettisyys.....	45
LÄHTEET	48

1 JOHDANTO

Sain inspiraation tähän opinnäytetyöhön ollessani harjoittelussa Kriminaalihuollon tukisäätiön Redis-päiväkeskuksessa. Vaikutuin suuresti, kun näin millaista tukeaa rikos- ja päihdetaustainen työntekijä voi vertaisuuden kautta tarjota ihmiselle joka elää sitä todellisuutta, joka on vertaiselle itselleenkin tuttu joko omien tai läheisten kokemusten kautta. Sovimme yhteistyöstä säätiön edustajan kanssa.

Tutkin tässä opinnäytetyössä kahden säätiöllä työskentelevän vertaisohjaajan elämäntarinoita ja toteutin narratiivisen haastattelun. Opinnäytetyön tarkoitus on tuoda esille kahden päihde- ja rikostaustaisen työntekijän elämäntarinat sekä nostaa tarinoista esille niitä asioita, jotka ovat vieneet kohti vertaisohjaajuutta. Opinnäytetyön tavoitteena on tehdä rikos-, päihde- ja mielenterveystaustaisen henkilön kokemuksia näkyväksi ja kuulluksi ja sitä kautta vahvistaa henkilön osallisuutta ja toimijuutta yhteiskunnassa. Työn keskeisiä asioita ja käsitteitä ovat päihde-, rikos- ja mielenterveystaustaisen henkilön kokemusasiantuntijuus vertaisuuden kontekstissa, osallisuus sekä narratiivisuus. Lisäksi tuon esille rikollisuuden, päihderiippuvuuden ja mielenterveyden ongelmien yhteyttä. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millainen on rikos- ja päihdetaustaisen vertaisohjaajan elämäntarina?
2. Mikä elämäntarinoissa on vienyt kohti vertaisohjaajuutta?

Tutkimuksen tuloksissa oli yhteneväisyyksiä muun muassa jo olemassa olevaan tutkimustietoon rikosuran synnystä ja siitä, millaisia elämäkokemuksia rikos- ja päihdetaustaisilla ihmisillä on. Tuloksia tuki myös oman kokemuksen merkitykselliseksi mieltämisen, osallisuuden ja vertaistuen teoreettinen pohja.

2 RIKOLLISUUS, PÄIHTEET JA MIELENTERVEYS

Rikosseuraamuslaitoksen (2010) mukaan vangeilla on todettu paljon mielenterveysongelmia ja päihderiippuvuutta: yhdeksän kymmenestä sairastaa päihderiippuvuutta, ja melkein puolella vangeista on jokin psyykinen sairaus, kuten persoonallisuushäiriö, ahdistuneisuushäiriö tai masennus. Näin ollen useimmat rikoksentekijät kärsivät mielenterveys- ja päihdeongelmista jo ennen tuomion alkamista.

Sekä vankilan olosuhteet että rikoksen aiheuttamat tunteet vaikuttavat jokaiseen yksilöön eri tavalla, ja kokonaisuus saattaa olla psyykkisesti hyvinkin raskas. Vankila on pakollinen pysähdys. Riippuen henkilön taustasta ja tilanteesta tämä pysähdys saattaa olla ahdistava tekijä, tai toisaalta pysähtyessä voi nähdä tilaisuuden muutokseen ja se voi toimia voimauttavana tekijänä. Vapautumiseen valmistautuminen on tärkeä osa mahdollista toipumisprosessia, sillä rikoksen uusimisriski sekä riski kuolla päihdeiden yliannostukseen on suurimmillaan välittömästi vapautumisen jälkeen. (Rikosseuraamuslaitos 2010.)

2.1 Rikosuran kehittyminen

Rikos- ja päihdetaustaisuuteen voi liittyä yhdistäviä tekijöitä. Kekki ja Noponen (2008, 4, 7) käyttävät poliisin tutkintailmoituksia tilastoaineistoinaan artikkelissa, jossa rikoksen kerrotaan olevan tahdonalaista, humaania toimintaa. Sillä on oma rationaalisuutensa, ja sen varmuudella ennustaminen on siksi ongelmallista. Aineistoon kerätyt henkilöt olivat asuneet jossain elämänsä vaiheessa Helsingissä tai pääkaupunkiseudulla, ja rikokset oli tehty pääosin Helsingissä. Artikkelissa tarkastellaan henkilöitä, jotka käyttävät huumeita ja joita voidaan kutsua taparikkollisiksi tai rikoksenuusijoiksi: rikoksia tehdään sen verran usein ja tiheästi vielä aikuisvuosina, että rikollisuuden voidaan katsoa olevan elämäntapa. Rikoskäyttäytyminen ei muodosta yhtenäistä kokonaisuutta lapsuudesta aikuisuuteen: se voi muodostua eri kehityssuuntiin riippuen yksilön elämäntilanteesta ja -vaiheesta.

Kekin ja Noposen (2008, 5, 7) mukaan nuorilla kasaantuneet mielenterveysongelmat, rikollinen toiminta ja päihteiden käyttäminen ovat rikoksenuusimisen riskitekijöitä. Nuorena aloitettu rikosten tekeminen säännöllistyy hyvin pikaisesti ja jatkuu pitkään. 15–17 -vuotiaana tehdyt ensirikokset viittaavat siihen, että rikollinen ura luultavasti kehittyy: niillä, jotka tekevät ensirikoksinaan huumerikoksia, ryöstöjä tai kulkuvälineiden varkauksia on suurin riski jatkaa tätä elämäntapaa. Riski uusia rikoksia aiheutuu myös jo rikosten tekemisestä itsestään, sillä se viestii tietynlaisesta elämäntavasta.

Rikollisuus ja huumeet voivat leimatessaan ajaa henkilön eristäytymään yhteiskunnan arvoista ja lähipiiristään ja -yhteisöstään; marginaaliin eristäytyminen voi olla nuorelle itseisarvo hänen jäsentäessään maailmaa järjestäytyneeseen yhteiskuntaan ja rikolliseen alakulttuuriin. Epäsosiaalisissa, viranomaisvastaisissa ja maskuliinisuutta korostavissa piireissä rikollisuus ja huumeiden käyttö voidaan nähdä yksilön asemaa tai arvoa kohottavana asiana, mikä voi kannustaa jatkamaan rikollista elämäntapaa. Poliisilaitoksen, vankiloiden ja kriminaalihuollon lisäksi muut viranomaiset olivat huumeita käyttäville rikoksenuusijoille tuttuja elämänsä eri ajoilta muun muassa koulusta, sosiaalitoimistosta, huumehoitopaikoista ja lastenkodeista. (Kekki ja Noponen 2008, 5, 7.)

Kekin ja Noposen (2008, 7–11) artikkelin aineisto kertoo nuorimman rikoksesta epäillyn olleen 7-vuotias ja nuorin huumerikosmerkinnän saanut oli 13-vuotias. Omaisuusrikokset olivat tavanomaisia ensimmäisenä rikosmerkintävuotena, sillä noin 66 prosenttia aineistoon kerätyistä henkilöistä oli epäiltynä ainakin kerran omaisuusrikoksesta kuten varkaudesta tai näpistyksiä. Suurin osa teki omaisuusrikoksia enemmän kuin kerran ensimmäisenä rikosmerkintävuotenaan. Nuoret tekivät omaisuusrikoksia lähinnä ryhmässä tai kaverin kanssa. Toiseksi useimmiten ensimmäisenä merkintänä rekisterissä oli väkivaltarikos, useimmiten pahoinpitely, josta saatiin merkintä pääasiassa 16-vuotiaana tai sitä nuorempana. Omaisuusrikokset olivat huumeita käyttävien henkilöiden keskuudessa yleisimpiä ensirikoksia. Niistä, kenen tiedoista sai selville ensimmäisen huumausainemerkintään liittyvän huumausaineen, rikosepäily liittyi suurimalla osalla hasikseen, sitten amfetamiiniin, lääkkeisiin, Subutexiin ja muutamalla heroiniin. Aineiston henkilöiden rikosmerkinnät olivat yleisimmillään 12 vuoden ajalta, kun

taas keskiarvoisesti merkintöjä oli kymmenen vuoden ajalta. Aineiston henkilöiden rikokset olivat hyvin moninaisia tarkastelujaksolta: varkausepäilyjä oli kaikilla, ja useimpia oli epäilty myös muun muassa liikenne-, pahoinpitely-, petos-, ase- ja väärennysrikoksista. Noin 70 prosenttia heistä välitti huumeita. Artikkelista käy ilmi, että rikollisuus ei välttämättä ala lievistä rikoksista ja raaistu rikoksenteon myötä: osa oli epäiltynä vakavista rikoksista, eli esimerkiksi ryöstöistä, huumerikoksista ja törkeistä pahoinpitelyistä jo alaikäisenä. Taparikollisuuden luonteesta kieli tutkimustuloksissa myös se, että vaikka rikoksia tehtiin myös tietyn elintason vuoksi, ei rikosura juurikaan kehittynyt siinä mielessä, että opittua olisi käytetty suurempia saaliita saavuttaakseen tai kiinnijäämistä paremmin välttääkseen. (Kekki ja Noponen 2008, 7–11, 14.)

Huumeita käyttävät helsinkiläiset taparikolliset olivat Kekin (2009, 113–115) tutkimuksen mukaan hakeutuneet katkaisuhoidoihin, mutta kovin monella ei ollut käytön lopettamiseen tähtääviä, vakavasti otettavia hoitokokemuksia. Katkaisuhoidon saatettiin hakeutua esimerkiksi kohentaakseen fyysistä kuntoa tai läheisten painostuksesta. Huumeiden käytön lopettamisen ja huumeiden käyttäjäpiirien jättämisen myötä havahduttiin sosiaalisten suhteiden pinnallisuuteen ja tarkoitus-hakuisuuteen, ja sitä myöten yksinäisyyteen. Jokainen tutkimukseen haastateltu ilmoitti olevansa väsynyt rikolliseen elämään, saaneensa tarpeekseen vankila-elämästä tai huumeiden käytöstä. Syitä haluun muuttaa elämäntapaa olivat muun muassa psyykkiset syyt, kuten pelkotilat, itsemurhayritykset ja masennus ja moraaliset syyt, kuten omantunnon tuskat ja syyllisyys. Rikosten tekoa ei enää koettu tyydyttävänä, ja muun muassa huumeekulttuurin väkivaltaisuuteen ja epäluotettavuuteen väsähdettiin.

2.2 Rikollinen identiteetti

Identiteetti on ihmisen oma käsitys itsestään, ja omanarvontunteen kokemus on osa yksilön identiteettiä. Jos identiteetti on muodostunut negatiiviseksi miellettyjen ominaisuuksien tai piirteiden ympärille, identiteetti voi olla ristiriidassa yksilön hyvinvoinnin kanssa. Käsitys itsestä sääntelee usein sitä, miten toimimme tai käyttäydymme. (Suomen Mielenterveys ry i.a.)

Hännisen (1999, 61) mukaan reflektoitu identiteetti eli tulkittu minä muodostuu, kun ihminen kertoo tarinaansa itselleen: se on tietoinen vastaus kysymykseen kuka minä olen. Reflektoidun identiteetin tasolla on mahdollista tietoisesti tulkita omaa identiteettiä ja muodostaa sitä yhä uudelleen ja uudelleen. Tietoista identiteetin uudelleenrakentamista tapahtuu erityisesti elämänmuutoksissa. Pulkkisen (2017, 7–8) mukaan identiteetti voidaan jakaa persoonalliseen ja sosiaaliseen identiteettiin, ja persoonallisella identiteetillä tarkoitetaan kokonaisuutta, jonka ihminen tekee omasta elämästään, ja joka ei elämänmuutosten myötä ole eheä jatkumo. Sosiaalinen identiteetti taas rakentuu ryhmäsuhteista ja niiden merkityksestä yksilölle. Ryhmäjäsennydet kuten työryhmään tai tiettyyn kansallisuuteen kuuluminen määrittävät sosiaalista identiteettiä. Joukolla voi olla vaikutus yksilön sosiaaliseen identiteettiin silloinkin, kun ryhmän jäsenet eivät ole toistensa kanssa tekemisissä. Sosiaalista identiteettiä voi luoda jo se, että kaksi tai useampi määrittelevät itseään tietylle ryhmälle ominaisella tavalla. Myös itsen luokittelu saman sosiaalisen kategorian määrittämällä tavalla luo sosiaalista identiteettiä.

Rikollinen identiteetti on käsite, jota voidaan lähestyä yksilön sisäisistä tekijöistä käsin sekä yhteiskunnalliselta että kulttuuriselta tasolta. Rikolliseen identiteettiin yleensä yhdistetään vähäiset sosiaaliset kytkökset yhteiskuntaan ja sen arvoihin, sekä vähäinen itsekontrolli. Itsensä normaaliyhteiskunnan ulkopuolelle tunteminen on ominaista; rikollinen identiteetti voidaan nähdä poikkeavana identiteettinä. Rikollisen identiteetin omaavalla henkilöllä on rikollista itseymmärrystä ja näkemystä, jota tavanomaisen identiteetin omaavalla ei ole. Rikollisen identiteetin nähdään kehittyvän vuosien kuluessa, ja sen rakentumisen saa aikaan useat eri tekijät. Rikollisen identiteetin katsotaan olevan melko tasainen, ja tästä identiteetistä saatetaan olla ylpeitä. Rikollisuudelle myönteiset arvot ja asenteet ovat useimmiten osa rikollista identiteettiä, kuten myös tietyt persoonallisuuden piirteet ja omien väärin tekojen rationalisoiminen. Yksilön identiteettiä muodostaa myös tiettyihin asioihin tai ihmisiin identifioituminen: esimerkiksi rikollisuus voidaan nähdä helppona, houkutteleva tulonlähteenä. Yksilön heikko itsekontrolli eli impulsiivinen ja riskejä ottava käytös, lyhytjänteisyys, välinpitämättömyys tekojen seurauksia kohtaan sekä tunteettomuus madaltavat kynnyksiä omaksua rikollinen identiteetti. Sosiaaliset tekijät vaikuttavat rikollisen identiteetin muodostumiseen

alhaisen itsekontrollin ohella. Alhaisen itsekontrollin omaavat eivät siis välttämättä toimi rikollisesti; rikollinen identiteetti alkaa näkyä toiminnassa monesti niissä tapauksissa, joissa yksilöllä on löyhät siteet yhteisöön ja sen arvoihin, ne ovat ristiriidassa tai niitä ei ole lainkaan. Toisaalta alhainen itsekontrolli vaikuttaa myös rikoksia tekevien sosiaalsiin suhteisiin, sillä alhaisen itsekontrollin omaavat ohjautuvat monesti samantapaisten ihmisten seuraan. (Kekki 2010, 173–187.)

Pulkkisen (2017, 10–12) mukaan taparikollisten sosiaalinen identiteetti muodostuu monesti ulkopuolelta tulevien tekijöiden ja ryhmäsuhteiden kautta. Oman aseman säilyttämiseksi on tehtävä paljon töitä, ja ryhmän suhteisiin kuuluu usein erilainen ja -asteinen väkivalta, velkojen ottaminen sekä niiden periminen. Rikollisen sosiaalinen identiteetin muodostumisessa suurena tekijänä on myöskin ulkopuolelta tuleva normista poikkeavaksi leimaaminen. Yksilö tekee rikoksen, hänet leimataan poikkeavaksi, ja leimaaminen tuottaa tai vahvistaa rikollista sosiaalista identiteettiä. Rikosura voi alkaa juuri leimautumisen myötä koituneen mahdollisen syrjäytymisen seurauksena. Rikoksia tehdään usein myös vaikuttaakseen omaan asemaan ryhmässä, mikä vahvistaa rikollista sosiaalista identiteettiä. Sosiaaliset verkostot rajoittuvat monesti rikollisryhmiin, joissa toiminta ja identiteetti vahvistuvat.

3 KOKEMUKSESTA ASIANTUNTIJUUTTA

Vertaisuus koostuu kokemusten jakamisesta. Kokemuksiin voi kuulua vaikeita elämäkokemuksia ja moninaisia tilanteita, joista on selvitty, ja vertaistuessa kokemuksen jakaminen synnyttää luottamusta vertaisten välille ja auttaa näkemään oman kokemuksen uudessa valossa. Kokemuksen jakaminen voi rohkaista muita kertomaan omasta kokemuksestaan, ja näin ollen synnyttää tunnetta kuuluvuudesta ja osallisuudesta sekä vahvistaa omaa identiteettiä. Vertaisuuden kierre kutsuu osallisuuteen, ja osallisuus on näin ollen olennainen osa kokemuksellisuuden käsitettä.

3.1 Osallisuus

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2017, 23) määrittää osallisuutta ja jaottelee sen kolmeen toisiaan hipovaan osaan. Osia ovat osallisuus omassa elämässä, osallisuus vaikuttamisprosesseihin lähipiirissä, palveluissa, yhteiskunnassa, ja elinympäristössä sekä paikallinen osallisuus, jossa esiintyviin hyvinvoinnin sekä elämän merkityksellisyyttä ja arvokkuutta lisääviin vuorovaikutussuhteisiin voi liittyä, ja resurssien jakamiseen voi vaikuttaa.

Oman elämän osallisuutta kasvattaa toimeentulo, tarpeita vastaavat palvelut sekä toiminta, jossa on mahdollisuus löytää yhteys muiden ihmisten kanssa. Myös autonomian ylläpitäminen, elämän ennakoitavuus ja hallittavuus sekä ympäristön ymmärrettävyys ovat tärkeitä komponentteja osallisuuden kokemuksen ylläpidossa. Jotta autonomia voidaan saavuttaa, edellyttää se elämän hallittavuutta ja ymmärrettävyyttä. Osallisuutta on liittyminen vaikuttamisprosesseihin, joissa pääsee käsittelemään resurssien jakamista. Osallisuutta on myös kokemus arvosta ja merkityksellisyydestä: ihmisellä on tarve kokea merkityksellisyyttä ja vuorovaikutteisuutta arjessaan. Ollakseen osallinen elämässään ihmisen aineelliset ja aineettomat tarpeet, kuten ravinto tai turva, on oltava tyydytetty. Osallisuuden paikallisuutta on tilojen rakentaminen ja niiden tilanteiden luominen, joissa ihminen pääsee esittelemään osaamistaan, panostamaan yhteiseen

hyvään ja joissa on mahdollisuus riskien ja resurssien hallintaan sekä yhteiseen potentiaaliin. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2017, 25, 29, 38.)

Meriluodon ja Marila-Penttisen (2015, 8–9) mukaan osallisuutta voidaan ajatella yhteisöön tai ryhmään kuulumisen mahdollisuuden lisäksi haluna liittyä yhteisöön, vaikutus- ja toimintamahdollisuuksien kautta sekä kuulluksi tulemisen ja oman kokemuksen merkityksellisyydeksi kokemisen kautta. Osallisuuden merkitystä voidaan hahmottaa sen vastakohtaan, osattomuuden kautta. Osallistumisen ja osallisuuden kokemuksen voidaan ajatella olevan toisiaan ruokkiva kierre. Osallistumisen mahdollistaa jonkinasteinen yhteenkuuluvuuden tunne tai ajatus siitä, että oma mielipide voi olla merkityksellinen, ja osallistuminen vahvistaa osallisuuden ja yhteisöön kuulumisen tunnetta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen työpaperissakin (2017, 30) kerrotaan, kuinka oman jäljen jättäminen itsen ulkopuolelle ja kokemus siitä, että itse voi liikauttaa jotakin toisessa ihmisessä, voi synnyttää hyvin aitoa osallisuutta ja halua tavoitella enemmän. Osallisuuden luominen vaatii mahdollisuutta osallistua, mikä tarkoittaa käytännössä näiden mahdollisuuksien eli tilan luomista ja tarjoamista. Osallistumiselle on oltava tilaa, mutta se ei saa olla velvoite: osallistumiseen velvoittaminen voi olla kuormitus, joka johtaa osattomuuteen. (Meriluoto ja Marila-Penttinen 2015, 9.)

3.2 Kokemusasiantuntijuus

Milloin kokemuksellisuudesta syntyy asiantuntemusta? Kokemusasiantuntijuus voidaan Hokkasen ja Nikupeterin (2015, 32–33) mukaan jaotella kolmeen osuuteen, jotka voivat olla toisistaan erillisiä ilman, että niistä muodostuu kokonaisuutta. Ne voivat myös muodostaa yhtenäisen prosessin. Ensimmäisessä osuudessa pohja-ajatuksena on se, että jokainen ihminen on oman elämänsä asiantuntija oman elämäkokemuksensa kautta. Tällaisen henkilökohtaisen kokemusasiantuntijuuden on aikaansaanut yksilötasoinen apu ja muutos. Se on validi henkilökohtaisessa prosessissa, eikä tarvitse vertaisuutta rinnalleen ollakseen kokemusasiantuntijuutta: se mahdollistaa yksilön oman henkilökohtaisen muutoksen.

Toinen osuus sisältää sen vertaisuuden ajatuksen, että samanlaisia ongelmallisia kokemuksia omaavat tai samanlaisia haasteita kokeneet henkilöt muodostavat

yhteisöllistä kokemusasiantuntijuutta vertaisyhteisössä. Tässä osiossa eritoten toimijuus vahvistuu kyseenomaiseen yhteisöön kuulumisen kautta, sillä oma kokemusasiantuntijuus näkyy arvokkaana yhteisössä ja kokemusasiantuntijuudella on tilaa ja mahdollisuus jalostua. Vertaisyhteisössä kokemusten jakaminen ja uudelleensanoittaminen sekä kuulluksi tuleminen jalostavat kokemustietoa. Myös virkistys, toiminnallisuus sekä esimerkiksi yksilöä voimistavat rutiinit tarjoavat mahdollisuuksia kasvattaa saman tyyppistä kokemustietoa. Vertaiskokemusten moninaisuus tekee oman kokemuksen sijoittamisesta jaetuksi ja toisaalta erityislaatuiseksi helpompaa. (Hokkanen ja Nikupeteri 2015. 32–33)

Hokkanen ja Nikupeteri (2015, 32–33) kertovat, että kolmannessa osiossa kokemusasiantuntijuus organisoituu ja siitä tulee rakenteellista. Muodostetaan isompia kokonaisuuksia muun muassa verkostojen, seurojen ja yhdistysten muodossa. Niillä on rakenteensa, ja niiden toiminta on laajempaa ja vaikutusvolyymi suurempaa kuin yksittäisillä ryhmillä. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen sekä palveluiden luominen ja niihin ratkaisevasti vaikuttaminen mahdollistuu. Kokemusasiantuntijuuden rakenteellinen muoto antaa asialle enemmän näkyvyyttä yhteiskunnassa ja poistaa stigmoja, sekä tekee siitä helpommin lähestyttävää. Rakenteellisen kokemusasiantuntijuuden vahvuus ja ydin on sen moninaisuudessa ja elinvoimaisuudessa, yhteisön tukiessa erillisiä toimijoita.

4 VERTAISTUKI

4.1 Vertaistuki yleisesti

Vertaistuessa toimivat henkilöt ovat vertaisia. Vertaisuus on vertaisten keskeistä asiantuntijuutta, yhdenvertaisuutta, tasapuolisuutta. Vertaistoiminta taas on kaikkea sitä toimintaa, joka sisältyy vertaistukeen. Vertaistuessa vertaiset ovat mukana oman ja toistensa hyvän vuoksi. Vaikka vertaistuki on omaehtoista toimintaa, vertaistuen toteutukseen vaikuttaa moni ulkoinen tekijä. Vertaisuudessa ymmärretään toista ihmistä samankaltaisten kokemusten kautta, ja sitä voi syntyä erilaisissa elämäntilanteissa. Vertaisen antamaan tukeen eli vertaistukeen liittyy olennaisesti luottamus, joka mahdollistaa vertaistuen antamisen ja vastaanottamisen. Vertaiseen vuorovaikutukseen kuuluu omien kokemusten jakaminen ja toisten kokemusten kuuleminen, kokemusten aiheuttamien tunteiden esilletuominen ja käsittely sekä toisten kokemuksista reflektointi, oppiminen ja uusien selviytymiskeinojen löytäminen. (Mikkonen & Saarinen 2018, 20-21.)

Mikkosen ja Saarisen (2018, 21) mukaan vertaistukea voidaan hyödyntää erilaisissa elämänmuutoksissa ja niihin sopeutumisessa. Vertaistoiminta voi tapahtua sekä yksilö- että ryhmätukena. Vertaisuuden voima ja tuen onnistuminen perustuvat molemmissa samoihin tekijöihin. Niitä ovat esimerkiksi toivon herättäminen, sopivissa määrin saatu tieto, tilanteeseen sopivien sosiaalisten taitojen oppiminen, ryhmän yhteneväisyys ja sen sisäinen pohtiminen sekä oppiminen ja koettujen asioiden ja ilmiöiden universaalisuus.

Vertaistuki esitetään usein virheellisesti vapaaehtoistoimintana, vaikka todellisuudessa se on omaehtoista, vertaisten välistä toimintaa. Vertainen on toisen kanssa samalla tasolla eli ei sijoita itseään toisen ylä- tai alapuolelle. Vertainen ”kulkee mukana” tarvittavan määrän, eikä sanoja välttämättä tarvita ymmärryksen saavuttamiseksi. Vertainen jakaa kokemuksiaan sen verran, kuin kokee tarpeelliseksi, ja kuulija ottaa kuulemastaan sen, mikä häntä koskettaa ja mitä hän pystyy käsitellä. Kuulija voi samaistua toisen kokemukseen, ja jakaa omia kokemuksiaan. (Mikkonen & Saarinen 2018, 22.)

4.2 Rikostaustaisten vertaistuki

Päihteidenkäytön kierteen katkaisulla ja päihteettömyyden tukemisella on suuri merkitys siinä, uusitaanko rikoksia. Rikosseuraamuslaitoksen (2020) mukaan vangin päihteidenkäyttöä kartoitetaan, ja jos vangin toiveena on vaikuttaa vankeusaikana omaan päihteidenkäyttöön, ohjataan hänet vankilan päihdetyön ohjaajalle. Vankiloissa järjestetään muun muassa vieroitus- ja katkaisuhoidon, päihdeneuvonnan ja motivointityön lisäksi päihdeohjelmia eri kohderyhmille. Esimerkkinä tästä on Kriminaalihuollon tukisäätiön kehittämä Terveysneuvonta-kurssi, jonka tavoitteena on vähentää huumeiden riskikäyttöä sekä Yhteisökuntoutusohjelma vangeille, jotka ovat sitoutuneet yhteisöhoitoon. Ohjelman tavoitteena on tukea päihteettömän, mielekkään elämän saavuttamisessa ja sen ylläpitämisessä. Päihdeongelmiin liittyy usein muitakin asioita, kuten työkokemuksen puutetta ja rikolliseen elämäntyyliin liittyviä haasteita. Vankiloiden vertaisryhmistä ja muista muutokseen kannustavista toiminnoista on usein siis hyötyä myös päihteettömyyteen pyrkimisessä, vaikkei kyseessä olisikaan varsinainen päihdekuntoutus. Vankiloissa vertaisryhmätoimintaa järjestävät muun muassa KRIS, A-kilta sekä AA- ja NA-ryhmät. Vertaistukea on tarjolla rikostaustaisille niin vankilassa sekä sieltä vapautuessa uudelleen elämäntapaan totuteltaessa.

KRIS on maailmanlaajuisesti levinnyt järjestö, joka perustuu päihteettömyyteen, rehellisyyteen, toveruuteen ja yhteisvastuullisuuteen. Järjestö tukee ja auttaa vankilasta vapautuvia, ja järjestön tukihenkilöillä on oma rikostausta. Vankilatyöhön kuuluu muun muassa tiedottaminen, puhelut, kirjeet, lomasaatot sekä ryhmätoiminta niin vankilassa kuin vapaudessakin. Järjestön infotilaisuudet ja teemaryhmät järjestetään lähinnä vankilan päihteettömällä osastoilla, jolloin rohkaistaan vapautuvassa olevia kontaktiin. Tukihenkilö menee vapautuvaa tarvittaessa vankilan portille vastaan. Vertaiskokemukset tukevat muutosprosessissa, ja pääpaino onkin päihteettömän ja rikoksettoman elämän tukemisessa, nopeissa konkreettisissa toimenpiteissä sekä tukiverkoston luomisessa. Vapautuessa tukea saa muun muassa tukipuheluiden ja -tapaamisten, työkokeilun sekä ryhmien kautta. Tarjolla on vertaistukea, leirejä, harrastustoimintoja sekä päivystävä puhelin. Mahdolliseen tulevaan vankeuden täytäntöönpanoon liittyvässä työssä

autetaan, ja opiskelu- sekä työmahdollisuuksia kartoitetaan. Järjestöön kuuluu jäsenyhdistyksiä ympäri Suomen Helsinki mukaan lukien. (KRIS 2020.)

Kriminaalihuollon tukisäätiön vertaistukitiloja ovat Redis ja Raittila, jotka sijaitsevat Helsingissä. Raittila on ilta- ja viikonlopputoimintaan painottunut ja Redis on auki arkipäivisin. Säätiön vertaistoimintoihin kuuluu myös nuorten toiminta, jossa 15–29 -vuotiailla päihde- ja rikostaustaisilla nuorilla on mahdollisuus saada tukea muutokseen. Lisäksi säätiön vertaistoimintoihin kuuluu maksuton ja päihde- ja rikostaustaisilla nuorilla on mahdollisuus saada tukea muutokseen. Nettikahvila Hard Luck. Nettikahvilan tarkoitus on lisätä vankilasta vapautuvien valmiuksia sähköiseen asiointiin ja sitä kautta edesauttaa rikoksettomaan ja päihde- ja rikostaustaisiin elämään. Vertaistukitiloihin ei ole muita sisäänpääsyvaatimuksia kuin päihde- ja rikostaustaisiin elämään. Tilat tarjoavat tukiverkon päihderiippuvuudesta ja vankilakier- teestä toipuville ohjaten heitä eteenpäin muun muassa keskustelemaan vertais- tuen, ryhmätoiminnan ja palveluohjauksen muodossa. Tukea tarjotaan myös ri- kostaustaisten läheisille. (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2018.) Vertaistuki on oma- ehtoista toimintaa, ja näin ollen säätiön vertaistoiminta perustuu omaehtoiseen toimintaan tässä kyseisessä yhteisössä. Jokaista säätiön vertaistukitoiminnoissa kävijää arvostetaan samalla tavalla yksilön lähtökohdasta riippumatta.

4.3 Vertaisohjaajuus

Vertaisohjaajuuden juuret ovat kolmannella sektorilla. Vertaistuki on ollut koke- musasiantuntijatoiminnan kehittymisen pohjana potilas-, vammais- ja kansalais- järjestöjen kuntoutuspalveluissa, joissa vertaisohjaajuudella ja kokemustiedolla on ollut keskeinen tarkoitus. Vertaistuen perinteestä tulee toipumiskokemuksen hyödyntäviä käytäntöjä, jotka näkyvät järjestöjen päihde- ja mielenterveyspalve- luissa. Esimerkkinä Kalliolan settlementin Myllyhoidon terapeutteina toimii raitis- tuneita alkoholisteja, ja jo 70-luvulla muun muassa A-klinikoilla ja katkaisuhoi- toasemilla työskenteli asiakasterapeutteja. (Hietala ja Rissanen 2015, 12.)

Hietalan ja Rissanen (2015, 13–14) mukaan mielenterveys- ja päihdeongelmaa sairastava, siitä kuntoutuva tai mielenterveys- ja päihdepalveluita käyttävä hen- kilö voi olla kokemusasiantuntija. Kokemusasiantuntijan kokemus on omakohtai- nen, ja myös omainen voi olla kokemusasiantuntija. Kokemusasiantuntijalla on

omakohtaista tietoa siitä, millaista on esimerkiksi päihderiippuvuuteen sairastuminen, millaista on sairastaa ja millaista on hoitaa päihderiippuvuutta. Hän tietää, mikä häntä itseään – tai läheistä – on auttanut, ja mitkä faktorit ovat vaikuttaneet kuntoutumiseen. Kokemusasiantuntijatoiminta voi vastaavasti olla myös vertaisryhmissä tapahtuvaa vertaistoimintaa, ja näiden kahden ero on kohderyhmässä. Vertaistoiminnassa toimitaan toisen kuntoutujan kanssa eli omassa viiteryhmissä, ja kokemusasiantuntija toimii palveluissa ja ammattilaisten rinnalla viitekehäksen ulkopuolella. Kokemusasiantuntijuuteen liittyy koulutus, jossa saa käyttöönsä valmiuksia toimia erilaisissa tehtävissä sekä teoreettista tietoa: näin kokemusta voi hyödyntää, ja palvelukehittämisen halun voi valjastaa. Myös Mikkonen ja Saarinen (2018, 44) mukaan kokemusasiantuntijuus koostuu kokemuksen lisäksi tiedosta ja ohjaamiskoulutuksesta. Tärkeää kokemusasiantuntijalle on kyky arvioida ja jäsentää kokemaansa. Mikkonen ja Saarinen (2018, 44) tiivistävät kokemusasiantuntijan käsitettä siten, että vertaisryhmään nähden kokemusasiantuntija on vertainen, kun taas työntekijöihin nähden hän on asiantuntija. Vertaistyöntekijänä kokemusasiantuntija saa palkkaa, kun taas vertaisryhmässä toimiminen olisi palkatonta.

Kokemusasiantuntijat voivat toimia erilaisissa tehtävissä palvelujärjestelmissä ja järjestöissä, jatkavat Hietala ja Rissanen (2015, 19). Tehtäviä ja rooleja on monenlaisia: kokemusasiantuntija voi toimia esimerkiksi tiedottajina, kouluttajina, kehittäjinä ja arvioijina. Myös esimerkiksi omaa palvelukokemusta voidaan hyödyntää vaikkapa Kelan palveluiden asiakkaana. Kokemusasiantuntijat voivat toimia myös ryhmien tai yksilöiden kanssa, jolloin kokemusasiantuntijat kutsuvat itseään vertaisohjaajiksi: se painottaa toiminnan tasa-arvoisuutta. Kokemusasiantuntija tekee työtä asiakkaiden kanssa ja palveluissa ammattilaisen rinnalla sekä ammattilaisen työparina että itsenäisesti. Asiakastyön olennaisena ominaisuutena on samankaltaisten kokemuksen myötä hahmottuva rooli samanlaisia elämänvaiheita omaavana vertaisena. Palveluiden kehittämisessä ja arvioinnissa ammattilaisten työ- tai johtoryhmissä sairastumiseen, erilaisiin ongelmiin ja riippuvuuteen liittyvän kokemustiedon käyttö korostuu.

Tiina Rannan pro gradu -tutkielmassa (2018) on tullut esille kolme selkeää roolia, jotka sisältyvät vertaisohjaajuuteen: vertainen, toipuja ja työntekijä. Rannan

mukaan toimiessaan vertaisen roolissa ohjaaja on esimerkki, tulkki ja läheinen. Toipujan rooliin taas sisältyy päihdetoipujan sekä työhönkuntoutujan osat, ja työntekijän roolissa ollessaan vertaisohjaaja on osa työkollektiivia, vastuun jakaja. Lindströmin ja Järveläisen (2019, 10) mukaan rikostaustaiset kokemusasiantuntijat toimivat roolimalleina ja mentoreina vertaisilleen. He toimivat ikään kuin peileinä kokemusten jakamisen muodossa ja haluavat auttaa muita rikostaustaisia rikollisesta elämäntavasta irrottautumisessa.

5 TUTKIMUKSEN MENETELMÄT

Tutkimuksen tarkoitus on tuoda kahden rikos- ja päihdetaustaisen ihmisen elämäntarinat esille sekä nostaa elämäntarinasta kohtia, jotka ovat tukeneet matkalla vertaisohjaajaksi. Tavoitteena on tuoda rikos- ja päihdetaustaisten oma ääni mahdollisimman autenttisenä kuuluvaksi ja sitä kautta vahvistaa rikos- ja päihdetaustaisten ihmisten osallisuutta ja toimijuutta yhteiskunnassa. Narratiiviset menetelmät antavat minulle tutkijana keinon kehottaa haastateltavia kertomaan omaa tarinaansa juuri sellaisena kuin he sen haluavat tuoda esille. Aineiston narratiivisen analyysin avulla voidaan tutkia sitä, millainen elämäntarina on sekä löytää tarinasta asioita, jotka ovat tukeneet matkalla vertaisohjaajaksi.

5.1 Narratiivinen haastattelu

Riessmanin (2008, 3–5) mukaan narratiivi-termiä käytetään usein tarinan tai kertomuksen synonyyminä, ja termiä käytetään moninaisesti eri tieteenaloilla. Alkuaan narratiivisuuden teoria kehittyi kirjallisuuden tutkimisesta. Sitten teoria on laajentunut käsittämään erilaisten puhuttujen, kirjoitettujen ja visuaalisten materiaalien narratiivisen tarkastelun. Narratiivilla voi olla lähes äärettömästi muotoja. Niitä voi löytää myyteistä historiaan, eepoksista maalauksiin ja muuhun taiteeseen, päiväkirjoista elämäkertoihin ja terveystiedoista tieteellisiin teorioihin. Narratiiveja voi löytää keskusteluista, sarjakuvista, arkistoiduista asiakirjoista, muistelmateoksista, valokuvista ja esimerkiksi elokuvista. Narratiivin voidaan ajatella olevan kaikkialla, kaikilla ihmisillä, jokaisella yhteiskunnalla ja kaikkina aikoina, sillä se on ollut läsnä ihmiskunnan alusta saakka. Kun kansatieteissä voidaan tuottaa niin sanotusti tekstistä tekstiä, haastattelussa tiedonantaja kertoo tarinaa, josta tutkija rakentaa kuulemansa perusteella tarinaa. Narratiivissa tapahtumat yhdistyvät ketjuksi, jolla on merkitys sitä seuraaville tapahtumille ja sille merkitykselle, joka narratiivista halutaan antaa; narratiivilla on juoni. Näin ollen kaikki puhuttu ja kirjoitettu materiaali ole narratiivista. Riessmanin (2008, 8) mukaan rakennamme identiteettiämme tarinankerronnan kautta. Käytän omassa tutkimuksessani käsitteitä elämäntarina ja narratiivinen haastattelu.

Kaasilan (2008, 45) mukaan narratiivinen haastattelu pyrkii tuottamaan tarinoita, jotka sisältävät haastateltavalle tärkeitä asioita. Narratiivisessa, kerronnallisessa haastattelussa haastateltavalla on oltava tilaa kertoa tarinaansa. Tutkijan on annettava tilaa kertomiselle, ja kysymysten kannattaa olla sellaisia, joihin voi vastata kertomuksin. Narratiivisessa haastattelussa haastateltavalla on päätösvalta siihen, mistä kertominen aloitetaan, mitä asioita hän tuo kertomuksessaan esiin sekä siihen kuinka hän kertoo. Narratiivisen haastattelun muotoilu, kertomisen sallivan ilmapiirin luominen ja haastateltavan kerronnan kulun mukailu on siksi tärkeää myös Riessmanin (2008, 23) mukaan. Jotta haastattelutilanteissa voidaan mahdollistaa laajojen kertomusten syntyminen, on Riessmanin (2008, 24) mukaan tutkijan luovuttava hallinnasta tutkimuksen fokuksen puitteissa.

Narratiivisen haastattelun tavoite on saada aikaan yksityiskohtaisia selostuksia suppeiden vastausten tai yleismaailmallisten lausuntojen sijaan. Kertomukset voivat vaihdella suppeista, spesifeistä kertomuksista pitkiin tarinoihin, jotka rakentuvat useiden haastattelukertojen aikana. Tällaisia pitkiä kertomuksia voivat olla esimerkiksi elämäntarinat. Tutkimushaastattelun ollessa keskustelumuo- toista, pätevät samat säännöt kuin tavallisessa keskustelussa: vuorottelu, asiaan- kuuluvuus, sekä menneisyyden maailmaan menemisen ja sieltä poistumisen sa- noittaminen. Tarinan luominen vaatii kuitenkin pidempiä puheenvuoroja kuin ta- vanomaisissa keskusteluissa on totuttu. Yksi tarina voi johtaa toiseen ja aihe voi omissa rajoissaan vaihtua. Aiheen vaihtuessa voi olla hyödyllistä tutkia yhdessä haastatteluun osallistuneen kanssa aiheiden välisiä yhteyksiä ja niiden merkityk- siä. Nämä yksityiskohdat voivat sisältää tiettyjä tapahtumia ja käännekohtia. (Riessman 2008, 23–24.)

5.2 Narratiivinen analyysi

On olemassa eri tapoja analysoida aineistoa narratiivisin menetelmin ja eri tapoja voi tutkimuskysymyksestä tai hypoteesista riippuen soveltaa tai yhdistellä. Kuten Hänninen (2018, 189) toteaa, narratiivisen tutkimuksen menetelmäkirjallisuus on sovellettavissa, sillä se tarjoaa tiukkojen sääntöjen sijaan ideoita ja suuntaviivoja tutkimukseen. Esittelen tässä alaluvussa niitä narratiivisen analyysin keinoja, joita käytän tutkimuksessa.

Lieblich, Tuval-Mashiach ja Zilber (1998, 12–14, 62–63) esittelevät tapoja analysoida ja tulkita elämäntarinoita sekä muita narratiivisia aineistoja. Narratiivisen analyysin tavat voidaan jaotella kahteen ulottuvuuteen: holistinen vs. kategorinen lähestyminen sekä sisällön ja muodon analyysi. Kun aineistoa tarkastellaan **holistis-sisällöllisesti**, sitä tutkitaan kokonaisuutena, jonka osia tarkastellaan toistensa kontekstissa. Tällöin ollaan kiinnostuneita henkilön elämäntarinasta ja sen sisällöstä kokonaisuudessaan. Kun tässä lähestymistavassa käytetään elämäntarinan erillisiä osia, niiden tarkoitusta tulkitaan suhteessa tarinan toisiin osiin tai tarinaan kokonaisuuteen. Elämäntarinaa lähestyttäessä holistis-sisällöllisesti voi tutkija huomioida tarinan tiettyjä aspekteja, mutta niiden merkitys riippuu koko elämäntarinasta ja sen kontekstista. Tutkija päättää elämäntarinasta sisällöstä painopisteet tai teemat, joita seurataan tarinan edetessä alusta loppuun. Näitä teemoja voi havaita esimerkiksi sen perusteella, kuinka paljon kyseistä teemaa tuodaan aineistossa esille; teeman tai aiheen sivuuttaminen tai siihen vain pinnallisesti paneutuminen voi myös kertoa aiheen merkityksestä.

Aineiston rakennetta voi tarkastella kokonaisuuden kautta, jolloin puhutaan **holistis-muodollisesta** lähestymisestä. Tällöin tutkitaan tarinan juonta tai elämäntarinan rakennetta. Lieblichin ym. (1998, 13) lisäksi tarinaa voi tyypitellä esimerkiksi tragediaksi tai komediaksi myös Polkinghornen (1995, 16) mukaan. Holistis-muodollisessa lähestymisessä ollaan kiinnostuneita elämänekerrasta kokonaisuudessaan, mutta keskitytään muodollisiin aspekteihin sisällön sijaan. Holistis-muodollista lähestymistapaa käyttäessä voidaan etsiä tarinan kliimaksia tai käännekohtaa, joka auttaa ymmärtämään koko tarinan kehittymistä. Holistis-muodollisen lähestymistavan tarkoituksena on hahmotella tutkittavalle tyypillinen elämänkulku tai rakenne, ja analysoida elämäntarinoiden vaiheita ja niiden muutoksia, jotta voi löytää juonen kehittymisen kannalta olennaisia temaattisia painopisteitä. Jokaista tarinaa voidaan juonianalyysin kautta luonnehtia ja määrittää sen juonen kehittymisen perusteella. Kolme peruskaavaa juonen kehittymisen kuvaamiseen ovat eteneminen, taantuminen sekä tasaisuus, ja yleensä tarinat ovat näiden kolmen yhdistelmä. (Lieblich ym. 1998, 12–13, 16, 89.)

Narratiivinen tutkimus on kiinnostunut luonnehtimaan inhimillistä toimintaa mielekkäinä tarinoina tai kertomuksina, joissa on juoni. Juoni onkin tarinan tai kertomuksen keskiössä oleva elementti. Juonta voidaan pitää tarinan osia toisiinsa kytkevänä asiana: juoni tuo tarinaan merkityksen. (Polkinghorne 1995, 5–7.) Juonen käsitteen avulla tarinan tapahtumat eivät ole vain itsenäinen sarja tapahtumia, vaan osa erityistä kokonaisuutta. (Polkinghorne 1988, 143.) Kun juoni muotoutuu kaikkine tapahtumineen ja tilanteineen, käy selväksi, mitkä niistä ovat tarinan loppuratkaisun kannalta tärkeitä. Juonen muodostuessa tutkija saa käsityksen siitä, mitkä kohdat aineistosta sisällytetään kertomukseen. (Polkinghorne 1995, 16.)

6 TUTKIMUSPROSESSIN KUVAUS

Tutkimusprosessi on alkanut ajatuksen tasolla jo ollessani harjoittelussa Kriminaalihuollon tukisäätiöllä. Tutkimusprosessiin on kuulunut tutustumista haastateltaviin, haastattelu- ja analyysimenetelmien kertaamista, haastatteluiden toteuttamista, paljon eettistä pohdintaa niin haastattelu- kuin analyysivaiheissa, haasteita sekä onnistumisen tunteita.

6.1 Tutkimusympäristö

Kriminaalihuollon tukisäätiöllä on kaksi vertaistukitilaa, Redis ja Raittila, joista Raittila on ilta- ja viikonlopputoimintaan painottunut. Kriminaalihuollon tukisäätiön vertaistukipalveluihin kuuluu myös nuorten toiminta. Säätiöllä on maksuton ja päihteen nettikahvila Hard Luck, jonka tarkoitus on lisätä vankilasta vapautuvien valmiuksia sähköiseen asiointiin ja sitä kautta edesauttaa rikoksettomaan ja päihteettömään elämään. Vertaistukitiloihin ei ole muita sisäänpääsyvaatimuksia kuin päihteettömyys. Tilat tarjoavat tukiverkon päihderiippuvuudesta ja vankila-kierteestä toipuville ohjaten heitä eteenpäin muun muassa keskustelevan vertaistuen, ryhmätoiminnan ja palveluohjauksen muodossa. Tukea tarjotaan myös rikostaustaisten läheisille. (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2018.) Toinen haastateltavista vertaisohjaajista on töissä Raittilassa, ja toinen Hard Luck -nettikahvilassa.

6.2 Aineiston keruu

Molemmat vertaisohjaajat olivat minulle ennalta tuntemattomia. Tutkimuksen luonteen takia olen kokenut tärkeäksi tutustua haastateltaviin vertaisohjaajiin hienman ennen varsinaisten haastattelujen aloittamista. Yhteistyökumppanini Kriminaalihuollon tukisäätiöllä oli alustanut haastattelun tarkoitusta vertaisohjaajille. Petri, 41, on töissä Raittilassa ja Ismo, 43, on töissä Hard Luck -nettikahvilassa.

Tutustuin Petriin marraskuun 2019 lopussa. Soitin Petrille ja kerroin itsestäni, siitä mitä olen tekemässä ja miksi. Sovimme tapaamisen Raittilaan hänen työajalleen, jolloin juttelimme opinnäytetyön aiheesta ja tutustuimme lisää. Sovimme

haastattelusta tekstiviestein viikkoa ennen haastattelua. Saimme haastattelulle rauhallisen huoneen nettikahvilan tiloista. Laitoin äänitykseen käytettävät matkapuhelimet valmiiksi ennen Petrin saapumista. Vaihdoimme kuulumiset ennen haastattelua, kertosin mitä olen tekemässä ja mistä syistä, kerroin tutkimuksen eettisyydestä sekä sen, että voimme tehdä haastattelua useassa osassa tarvittaessa. Olin selvittänyt tutkimusluvan tarvetta etukäteen. Olisin tarvinnut Rikosseuraamuslaitoksen tutkimusluvan siinä tapauksessa, jos tutkittavalla olisi aktiivinen vangin status.

Kysymyksessä on elämäkerrallinen haastattelu, joten en ollut valmistanut strukturoituja kysymyksiä. Olin valmistautunut haastattelun lopuksi kysymään tarkentavia, avoimia liittyen elämäkerran kohtiin, jotka tukivat vertaisohjaajuuden syntymistä, sekä elämänjanatyöskentelyä apuna tarvittaessa. Käytimme elämänjanatyöskentelyä apuvälineenä haastattelun aluksi vain sen verran, että piirsin viivan, jonka päädyssä on vuosi 2020 ja kysyin, mitä viivan alussa on, ja näin haastattelu alkoi. Haastattelun edetessä huomasin täysin syyttä huolestuvani siitä, saanko tarpeeksi tutkimuskysymyksiini vastaavaa materiaalia. En ollut aiemmin varsinaisesti toteuttanut narratiivista haastattelua. Jälkikäteen ajateltuna minun olisi pitänyt kerrata narratiivisen haastattelun periaatteita tarkemmin ja enemmän vielä ennen haastattelua, ja luottaa siihen, että materiaalia tulee tarpeeksi. Huomasin esittäväni tarkentavia kysymyksiä elämäntarinan kulusta kohdissa, joissa saatoin häiritä tarinankerronnan kulkua. Otin tällöin siis Petrilta tilaa, vaikka tarkoitukseni oli antaa hänelle tilaa kertoa oma tarinansa. Keskeytimme haastattelun tauon tullessa luontevaan kohtaan kertomusta, ja sovimme ajan viikon päähän jatkaaksemme haastattelua. Jatkoimme haastattelua sovittuna ajankohtana Raittilassa. Muistutin siitä mihin olimme viimeksi jääneet, ja jatkoin haastattelua, joka eteni luontevasti viikon aikavälistä huolimatta. Haastattelu päättyi luontevasti, kun päästiin tarinassa nykyhetkeen.

Tapasin Ismon, kun toteutimme ensimmäistä haastattelua Petrin kanssa Ismon työpaikalla. Istuimme alas, juttelimme ja kerroin itsestäni ja siitä, miksi ja miten olen päätenyt tähän tutkimusaiheeseen. Sovimme haastattelulle ajan. Haastattelupäivänä toimin tekniikan ja käytäntöjen kanssa samoin kuin Petrin kanssa toteutetussa haastattelussa. Tarvitsin elämänjanatyöskentelyä apuvälineenä

tässäkin tapauksessa vain haastattelun aloittamiseen, joten dokumentaatiota tämän apuvälineen käytöstä ei syntynyt kummankaan haastattelun kohdalla. Olin oppinut haastattelusta Petrin kanssa, joten luotin prosessiin ja annoin Ismolle koko tilan kertoa oma tarinansa. Haastattelu päättyi hyvin saman tapaisesti kuin Petrin kanssa.

Koen tutkimuksen onnistumiseen ja eettisyyden toteutumiseen liittyvän olennaisesti sen, että haastateltavat tietävät miksi olen kiinnostunut heidän elämäntarinoistaan ja niiden tutkimisesta. Pohdin myöskin vertaisohjaajien tunnistettavuutta tutkimuksessa ennen tulosten raportointia. Koska opinnäytetyön tarkoitus on tuoda esille vertaisohjaaja elämäntarina, ajattelin etunimien käyttöä voimaannuttavana tekijänä. Haastateltaville sopi mainiosti se, että käytän heidän omia etunimiään tutkimuksessa. Se on myös keskeinen osa vertaisuuden avoimuutta, rehellisyyttä ja aitoa kohtaamista.

6.3 Aineiston analyysi

Haastatteluista pidempi kesti yhteensä 2 tuntia 15 minuuttia ja lyhyempi yhden tunnin. Analyysissä olen käyttänyt aineistona litteroituja haastatteluita. Litteroitua materiaalia on yhteensä 29 sivua, kun fonttina oli Calibri koossa 12, rivivälinä 1,5 ja marginaaleina 2,5. Litteroinnin jälkeen kertosin aineiston sisältöä huolellisesti ennen analysointia. Erittelin aineistosta oleellisia kohtia eri värein: merkitsin vihreällä juonen ydinkohdat, turkoosilla muutoskohdat juonessa ja keltaisella niitä asioita ja lainauksia, joilla esittelen aineiston tässä tutkielmassa. Juonen ydinkohdat ja aineiston esittelyn materiaali on osin samaa.

Luin aineistoa eli elämäkertoja pitäen mielessä holistis-sisällöllisen lähestymistavan periaatteita: halusin hahmottaa aineiston kokonaisuuden, sen merkityksen ja pääteemat ja -tapahtumat suhteessa toisiinsa. Elämäkertoja analysoidessani sovelsin holistis-muodollista lähestymistapaa, sillä halusin tietää, millainen on haastateltavan vertaisohjaajan elämäntarina. Tarkoitukseni oli hahmotella elämänkulun rakenne, ja tuoda esille elämäntarinoiden vaiheita ja niiden muutoksia. Analysoin elämäntarinan vaiheita ja niiden muutoksia, jotta löytäisin juonen kehittymisen kannalta olennaisia temaattisia painopisteitä.

Hyödynsin juonen käsitettä aineiston analyysissä holistis-muodollisen narratiivisen analyysin rinnalla. Olin tarinoita tutkiessani kiinnostunut juonen kuvauksesta: toin tarinan juonen osia esiin eli tiivistäen nostin esille teemoja, jotka näin olennaisina, kun tutkitaan kahden rikostaustaisen vertaisohjaajan elämäntarinaa. Hyödynsin juonen käsitettä myös toiseen tutkimuskysymykseen vastatessa tuoden esille juonesta niitä muutoskohtia, jotka ovat tarinan loppuratkaisun eli vertaisohjaajuuden kannalta tärkeitä. Käytin juonen käsitettä myös tarinoiden luokitteluun.

7 TARINAT

7.1 Petrin, 41, elämäntarina

Petrin perhe muutti kaupungista maalle Petrin ollessa seitsemänvuotias, jonka hän kokee olleen ”*muutoskohta elämässä*”. Kaupunkilaisen Petrin ja pikkupaikkakuntalaisten koulukavereiden välillä oli alusta saakka todistelemisen tarvetta. Oma paikka haettiin vuosien ajan, ja se ilmeni muun muassa tappelemisena: ”*Jengi tuli koittaa tietysti, koska stadin jätkän leima*”. Petrin lähipiiri koostui jo nuorena vanhemmista ihmisistä, ja päihteet tulivat mukaan Petrin ollessa 11-12-vuotias. Silloin alkoi kannabiksen polttaminen, ja noin 13-vuotiaana Petri käytti ensimmäistä kertaa amfetamiinia. Kannabista Petri aloitti myymään jo lapsena, ja muutti pois kotoa 13 vuoden ikäisenä. Hän oleskeli tuttavillaan suurimman osan ajasta, kunnes muutti omaan asuntoon 17-vuotiaana. Vanhempiin Petrillä ”*on ihan helvetin hyvät välit aina ollu, tai ei aina, mut on ollu kuitenkin*”. Vanhemmat yrittivätkin hakea Petrin välillä takaisin kotiin tuloksetta.

Kymmenen vuotta vanhempia kaikki, hengasin aina vanhempien kanssa. Oman ikäset ei tuntunu silleen. Tuntu lapsilta. Veikkaan et pari vuotta meni silleen et poltteli enemmän pilvee, dokaili, söi ryynejä, silloin tällön piriä, sit joskus 15-vuotiaana lähti pirin veto aika lapasesta. Sit siinä meni pari vuotta aika helvetin lujaa, silleen ettei ihan hirveesti oo muistikuvia et mitä on tapahtunu ja sit mä sain ekat tuomiot. Olin jotain 17–18 silloin.

Petrin ensimmäinen, parin vuoden pituinen vankilatuomio tuli erinäisistä rikoksista. Tuomio jälkeen Petri oli noin kuukauden huumeitta, kunnes jatkoi huumeiden käyttämisestä. Petri päätyi katkaisuhoidon heroinin yliannostusten jälkeen, ja katkaisuhoidossa tapasi naisen, josta tuli kolmen hänen lapsensa äiti. Vuonna 2002 he saivat esikoisensa. Petri otti tauon huumeiden käytöstä, kävi töissä, ja oli noin vuoden selvin päin. ”*Perheidylli, joka ei kyl ihan silleen istunu omaan ajatusmaailmaan, mut ehkä yritti väkisin sitä istuttaa, yritti elää sellasta perhe-elämää.*” Petri oli ensimmäisen lapsen syntymän jälkeen muutaman vuoden vaihtelevasti selvin päin. Lastensuojelu oli mukana elämässä tässä vaiheessa. Paris-kunta päätti käyttää amfetamiinia eräänä viikonloppuna, jonka jälkeen he

huomasivat odottavansa toista lastaan. Toinen lapsi syntyi vuonna 2005. Rikokset kuuluivat tuttuun tapaan Petrin elämäntyylisiin:

Kumminkin semmonen elämäntyylillä mitä mä oon eläny koko ajan, ni mä en oo nähny siinä mitään väärää, se mitä mä oon silloin eläny on ollu sitä mulle normaalii elämää, ja se ei ehkä muitten mielestä näytä siltä, mulle se on ollu sitä enkä mä oo tienny mistään paremmasta.

Perhearki pyöri, Petri kävi töissä, ja puolison käyttäessä huumeita myös Petri käytti silloin tällöin. Pari alkoi odottaa kolmatta lastaan, joka syntyi 2006. Lastensuojelu otti lapset huostaan vedoten poliisin lausuntoon huumausainerikoksesta.

Petri kuvaa huostaanottojen vieneen ”*maton jalkojen alta*”, kun ”*elämän tärkeimmät ihmiset viedään siitä*”. Huostaanoton jälkeen ja osin myös seurauksena vuonna 2008 Petri teki laajasti rikoksia. Petri oli velanperijä, ja myi huumeita. Hän sai vankeustuomion muun muassa tapon yrityksestä, jota suoritti loppuvuodesta 2008 vuoteen 2010 saakka. Sen vankeuden aikana Petri kävi Helsingin vankilan Sörkkä-yhteisö -päihdekuntoutusohjelman, josta hän meni Tampereen Silta-valmennukseen koevapauteen. Jo Silta-valmennuksen aikaan huumeet olivat taas osa elämää sekä käyttämisen että myymisen muodossa. Petri ehti olla muutamman kuukauden vapaana, kun 2011 alkukeväällä hän sai seitsemän vuoden tuomion, josta hän suoritti viisi vuotta.

Kyl vähän rupes jo kyllästyttää se, et vähän aikaa siviilissä ja sit taas linnaa, ja sit ku oon usein linnassa suhteellisen selvin päin ollu, ja siel ehtii sit kelaa et ei vittu, mä en muista mitään siivilistä ja jos muistaaki, ni jotain paskoi juttui vaan.

Vuonna 2014 vapautuessaan vankilasta hän muutti Turkuun. Petri oli ollut noin viisi vuotta selvin päin, kävi kuntosalilla, seurusteli ja odotti lasta sekä kävi vertaisohjaajakoulutusta. Vertaisohjaajakoulutus jäi, kun työharjoittelupaikkaa ei silloin löytynyt. Parisuhde kariutui, ja vuoden 2014 lopussa Petri muutti taas pääkaupunkiseudulle, jolloin myös huumeet tulivat takaisin kuvioihin. Petri asui muutamassa eri paikassa, kävi katkaisuhoidon, ”*sama rumba alko uusiks silloin 2016 alussa*”, tapasi naisen ja muutti hänen kanssaan pohjoiseen. Rikollinen elämä jatkui siellä. ”*Sit sattuu tällanen työtapaturma, että joku yritti ryöstää mut.*” Tämän

seurauksena Petri pahoinpiteli ihmisen, joka kuoli saamiinsa vammoihin. Petri sai tuomion törkeästä kuolemantuottamuksesta, ja oli vankilassa viisi vuotta.

Tapahtu niin tai näin, ni silti yksikään ihminen ei oo oikeutettu päättämään toisen ihmisen elinvuosista. Et täs on kuitenkin menehtyny ihminen ja viis vuotta, se on musta kohtuullinen tuomio mulle, musta se on kohtuullinen tuomio läheisille ja muille.

Petri oli puoli vuotta vapaaehtoisena työntekijänä Raittilassa ennen koevapauden suorittamista samaisessa paikassa. Petriä pyydettiin toiseksi puhujaksi Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -seminaariin, mutta toisen puhujan peruttua hän sai puhumisvastuun kokonaan. Petri puhui jännityksestä huolimatta seminaarissa yksinäisyydestä. ”Et tossa, ku on jättäny vanhat kaverit ja muut, ni sitä on harvinaisen yksinäinen olotila. Kai se meni sit hyvin, ku ne tarjos sit duunii mulle täältä [Raittila].” Petri aloitti vertaisohjaajan työn Raittilassa muutama päivä seminaarin jälkeen. Hän on kiinnostunut mielenterveys- ja päihdealasta, ja suunnitteleekin kouluun hakemista. Hän halusi muun muassa saada tuntumaa alaan Raittilasta.

Petri on joutunut opettelemaan käytännön asioiden kuten rahankäytön lisäksi ihmisyyteen liittyviä asioita, kuten hymyilemistä ja läheisyyttä. Rooleihin liittyviä haasteita hän kuvaa ajalta, jolloin hän suoritti tuomiotaan Suomenlinnan vankilassa käyden samalla iltaisin Raittilassa vapaaehtoistyöntekijänä:

-- Tää [Raittila] oli ihan ok olla pysty olla oma ittesä ja oli tosi hyvä flow. Mut aina, ku lähti saarelle [Suomenlinnan vankila] takas lusi-maan ni piti ottaa sellanen linnamoodi takas päälle ja se sotki hirveesti mun ajatusmaailmaa ja muuta. Ku joutu pitää kuitenkin sen tietynlaisen moodin linnassa, ja tota. Ei pystyny oikeen kummallekaan puolelle asettautuu.

Petri kokee Raittilan paikkana, jonka kautta hän on saanut mahdollisuuden irtautua vanhasta elämäntavasta työpaikan avulla. Petri vapautui kokonaan vuoden 2020 alussa. Tällä hetkellä hän tekee töitä sekä totuttelee vapauteen, muutoksiin ja niihin haasteisiin, joita uusi elämäntyö on tuonut mukanaan.

7.2 Ismon, 43, elämäntarina

Ismo otettiin huostaan seitsemän kuukauden ikäisenä, kun hänen äitinsä puukotti Ismon isäpuolta. Ismo ei ole koskaan tuntenut biologista isäänsä. Ismo oli lapsuutensa sijaisperheissä, joista ensimmäisestä hänet sijoitettiin toisaalle perheessä tapahtuneen päihteidenkäytön takia. Ismo vietti kolme vuotta SOS-lapsikylässä, jossa hänelle selvisi, että hänellä on sisaruksia. 11-vuotiaana hänet siirrettiin poikakotiin, jossa Ismo vietti seitsemän vuotta aina 18-vuotiaaksi saakka. Ennen poikakotiin siirtoa hän sai aktiivisuus- ja tarkkaavaisuushäiriödiagnoosin. Ismo kävi koulua, mutta se oli vaikeaa:

Ku ei mul ollu siel Turussa ollu mitään sääntöjä, ja ku mul on aika paha ADHD, ni se meni nii, et ku ei ollu elämäs mitään sääntöjä tavallaan, ni sit, ku niit rajoja ruvettiin lyömään ni se koko järjestelmä meni katolleen, ja en hyväksyny itte sääntöjä.

Ismo aloitti päihteiden käytön ollessaan poikakodissa. 11-vuotiaana hän poltti ensimmäistä kertaa kannabista, imppasi, kokeili amfetamiinia ja ”12-vuotiaana ekat överit”. Ismo on tehnyt rikoksia niin pitkään kuin saattaa muistaa: noin 7-vuotiaana hän jäi ensimmäistä kertaa kiinni varastaessaan kaupasta muun muassa sytkäreitä ja tikkareita. Poikakotia hän kuvaa ”rikollisen korkeakouluksi”, sillä poikakoti oli otollinen paikka rikollisen elämäntavan opetteluun porukassa, jossa jokaisella on hankala tausta syystä tai toisesta. Ryhmässä he opettelivat, harjoittelivat ja opettivat rikoksia. Hän karkaili poikakodista paljon.

Karkailin tosi paljon sielt poikakodista, se oli aika hassuu, ku en mä niinku tienny kuka mä oon tai tienny yhtään mitään, mä koin et se ei oo niinku mun paikka.

Epätietoisuus, poikakodin paine ja laitostuminen toivat erilaisia rooleja. Myös myöhemmässä elämässä eri roolit ovat näkyneet:

Eihän siel oo kukaan tavallaan oma ittesä. Ite on ollu koko ikänsä laitoksissa ni ollu tavallaan aika monta eri roolii. Sit iän mukaan tulee viel eri rooleja. Sit ku rikokset on vakavoitunu ni siel on tullu erilaisii juttuja.

Poikkakodissa Ismo harrasti myös painimista, ja opiskeli puusepäksi. Täytettyään 18 hän lähti poikkakodista, eikä ottanut vastaan jälkihuollon palveluita. Hän palasi paikkakunnalle jossa oli syntynyt, ja sai sosiaalitoimen kautta sieltä asunnon. Hän tapasi naisen ja sai hänen kanssaan kaksi lasta. Päihteiden käyttö rauhoittui lasten syntymän aikaan. Vuonna 2000 Ismo erosi lastensa äidistä, ja Ismo jäi asunnottomaksi. Tällöin myös päihteiden käyttö ja rikollisuus lisääntyivät huomasti. Ismo sai ensimmäisestä vakavasta tekemästään rikoksesta neljä vuotta tuomiota. Häntä syytettiin törkeästä pahoinpitelystä ja törkeästä vapaudenriistosta. Seuraava, lähes kolmen vuoden tuomio tuli törkeästä pahoinpitelystä kuusi viikkoa hänen vapautumisensa jälkeen. Hän vapautui 2005, ja seuraavana vuonna hänet vangittiin murhan yrityksestä.

Ku oon ollu koko ikäni laitoksissa ni ei se kauheen vaikeet on ollu, et varmaan alitajuisesti sinne [vankila] hakenukin. Sit 2009 loppupuolella pääsin siviiliin.

Ismo muutti toiselle paikkakunnalle, missä vanha tuttu elämäntapa oli läsnä. Ismo löysi muun muassa Voxra-nimisen lääkkeen, jota väärin käyttäessään hänellä puhkesi psykoosi pariin otteeseen. Hän asui kyseisellä paikkakunnalla noin puoli vuotta, ja siellä tapahtuneista rikoksista kiinni jäätyään suoritti vuoden ja kuusi kuukautta rangaistusta vuonna 2014. Seuraavana vuonna hän suoritti seuraavaa tuomiotaan. Tällöin hän tutustui lyhytaikaisvankien osastolla Kriminaalihuollon tukisäätiön työntekijään, jonka kanssa alkoi useamman vuoden asiakassuhde. Vapaaksi päästyään Ismo pääsi päihteettömään asumisyksikköön, jossa hän käytti runsaasti huumeita. Hän oli vannonut vankilassa ollessaan vuonna 2016, ettei koskaan lopeta päihteiden käyttöä.

Olin et ei tää ei voi jatkuu tälle, sen verran lujaa menny et tarvis katkon paikka saada.

Asumisyksikössä käyttämät huumeet jäivätkin viimeisiksi. Parin katkaisuhuoitopaikan ja asumisyksikön kautta Ismo sai oman asunnon asumisen tuen kautta. Samaan aikaan hän kävi säätiön vertaistuessa Rediksessä asiakkaana, ja vuonna 2017 hän oli Stop huumeille ry:n päihteettömässä olohuoneessa Stopissa kuntouttavassa työtoiminnassa. Ismo jatkoi Rediksessä käymistä, ja teki myös

vapaaehtoistyötä välillä. Vuonna 2018 Hard Luck -nettikahvilan perustamisen jälkeen Ismo sai kutsun työhaastatteluun. Hän aloitti nettikahvilan vertaisohjaajana tammikuussa 2019. Ismo käy töissä, pitää rutiineista kiinni ja tekee töitä korjatakseen välejä lapsiinsa.

Tänään mennään näillä ja ei huomista sen enempää tarvi murehtia. Mul on oma kummi NA:n [Narcotics Anonymous] puolelta enkä oo käyny ryhmissä enää puoleentoista vuoteen, mä oon asiakkaitten kanssa ihan riittävästi.

8 MILLAINEN ON RIKOS- JA PÄIHDETAUSTAISEN VERTAISOHJAAJAN ELÄMÄNTARINA?

Tutkin aineistoa sisältöön ja kokonaisuuteen keskittyvän narratiivisen analyysin keinoin käyttäen juonen käsitettä apuna nosttaessani aineistosta juonen ydinkoh-
tia. Haluan tutkimuksellani kunnioittaa vertaisohjaajien elämäntarinoiden yksilöl-
lisyyttä: elämäntarinat ovat aina uniikkeja. En koe mielekkääksi vertailla kahta
elämäntarinaa. Elämäntarinoissa on kuitenkin samankaltaisuuksia ja ne ovat ta-
pahtumiltaan runsaita. Juoni eli elämäntarina muodostaa kokemuksen, jonka
pohjalle vertaisuus rakentuu; elämäntarinan kokonaisuus on tässä tapauksessa
olennaista. Tähän ajatukseen pohjautuen rajaan teoriaosuudessa esiteltyä käsit-
teistöä lähinnä vertaisuuden piiriin juonen moninaisten tapahtumien sijaan. Tuon
kuitenkin teoriaosuudessa esille yleisesti rikollisuuden, mielenterveysongelmien
ja päihteiden yhteyttä. Nostan juonesta olennaisia sisältöjä, ydinkoh-
tia on lihavoitu tekstissä.

Elämäntarinoita yhdistää **varhainen irtautuminen omista vanhemmista**. Petri
perheineen muutti kaupungista maalle ollessaan seitsemänvuotias, jolloin oman
paikan hakeminen alkoi. Petri muutti kotoa 13-vuotiaana ja asui lähinnä kaverei-
densa luona noin 17-vuotiaaksi saakka, jolloin hän muutti omaan asuntoon. Is-
mon tapauksessa irtautuminen on alkanut hyvin varhaisessa vaiheessa. Hänet
otettiin huostaan seitsemän kuukauden ikäisenä hänen äitinsä puukottaessa hä-
nen isäpuoltaan. Biologista isäänsä Ismo ei ole koskaan tuntenut.

Petrin tapauksessa **epäsosiaaliseen kaveripiiriin kiinnittyminen** tapahtui
maalle muuttamisen, todistelun tarpeen ja oman paikan hakemisen kautta kou-
luikäisenä. Löytyi kaveripiiri, jossa kaikki olivat Petriä vanhempia:

*Porukat [perhe] yrittäny hakee aina välillä takas mut minkäs ne sille
mahtaa, ei ne mitenkään voi saada tollasest isosta laumasta pois ja
tota, siin opettelin alan säännöt, sit ku kaikki frendit ollu 10-20 vuotta
vanhempia niin siin on oppinut sit tietyille tavoille. Ja sen mukaan on
menny aika pitkälti.*

Paikka löytyi tällöin piireistä, joissa käytettiin päihteitä ja tehtiin rikoksia. Ismo taas kertoo rikoksenteon alkaneen 6-7-vuotiaana tikkareiden ja sytyttimien varastamisesta, ja edenneen siitä autoihin murtautumiseen ja työkalujen viemiseen: *”Isojen poikien kanssa touhuttiin”*. Kiinnittyminen epäsosiaaliseen kaveripiiriin vahvistui viimeistään poikakodissa suurin piirtein samassa iässä kuin Petrillä, 11-vuotiaana. Ismo kuvailee poikakodissa ”ryhmässä tyhmyyden tiivistyneen”, kun poikakodin 120 asukasta opettivat toisilleen rikoksenteon saloja.

Sekä Petrin että Ismon tapauksissa **päihteiden käyttö alkoi hyvin varhaisessa vaiheessa**. Päihteet tulivat Petrin noin 11 vuoden iässä uuden kaveripiiriin myötä. Käyttö alkoi kannabiksen polttamisesta, ja 13-vuotiaana hän käytti ensimmäisen kerran amfetamiinia. Petri käytti kannabiksen ja satunnaisen amfetamiinin lisäksi alkoholia ja rauhoittavia lääkkeitä, ja noin viisitoistavuotiaana amfetamiinin käyttö lisääntyi huomattavasti ja myös heroini tuli kuvioihin. Ismolla päihteiden käyttö alkoi myös 11-vuotiaana kannabiksen polttamisesta hänen ollessaan poikakodissa: *”-- Se oli siellä imppaamista, pilvenpolttoa, sit amfetamiinikokeiluja. 12-vuotiaana ekat överit”*. Jo teini-iässä sekä Petrin että Ismon päihteiden käyttö **eteni nopeasti koviin huumeisiin**.

Ismo otettiin huostaan seitsemän kuukauden ikäisenä vauvana: hän kävi läpi sijaisperheitä ja lastenkoteja koko lapsuutensa. Hän kuvaa olleensa laitostunut 18 vuoden iässä lähtiessään poikakodista. Sekä Ismo että Petri ovat **tutustuneet laitoksiin täysi-ikäisyyteen mennessä**. Petri sai ensimmäisen vankilatuomion ollessaan noin 17-18 -vuotias: sen aikaisen lainsäädännön mukaan Petrin ei tarvinnut suorittaa tuomiota heti.

Vertaisohjaajien elämään on kuulunut tavanomaisen elämän piirteitä, **tavanomaisen elämän kokeilemistä** noin parikymppisenä. Molemmilla tavanomaisen elämän kokeiluun liittyi parisuhde ja lapsia sekä tavanomaisessa työssä käymistä. Petri tapasi katkaisuhoidossa naisen, ja pian tapaamisensa jälkeen he päättivät keskeyttää katkaisuhoidon ja käyttää taas päihteitä. Muutaman kuukauden huumeiden käytön jälkeen he huomasivat raskauden, lopettelivat huumeiden käytön ja totuttelivat perhe-elämään: *” -- Ei ollu ikinä eläny sellasta, piti opetella kaikki, mä menin duuniin ja kaikkee, olin siin pitkään selvin päin”*. Päihteiden

käyttö tällöin oli vaihtelevaa ja rikosten tekeminen osa elämää ainakin jollain tasolla. Pian kolmannen lapsen syntymän jälkeen parisuhde oli kariutumassa ja lapset otettiin huostaan, jonka seurauksena rikollisuus Petrin elämässä jatkui taas laajempaan. Ismo tapasi myös parikymppisenä naisen, jonka kanssa hän sai kaksi lasta. Töissäkin hän kävi tällöin jonkin aikaa. Päihteitä hän kuvailee käyttäneensä aina, mutta lasten ja naisen takia yritti ryhdistäytyä: *”Eihän se ihan täydellisesti menny silloankaan. Sit ku mä erosin siitä, niin sittenhän se lähti lapasesta”*.

Perhe-elämään liittyvät seikat kuten parisuhteen kariutuminen ja lasten huostaanotto edesauttoivat siis siinä, että molemmilla **rikos- ja päihdekierre alkoi uudelleen**. Ismo kertoo käyttäneensä *”kaikkea mahollista maan ja taivaan väliltä”* ja varastaneensa *”kaiken mikä on irti lähteny”*. Petri kuvailee lasten huostaanoton jälkeisiä tunnelmia: *” -- Elämän tärkeimmät ihmiset viedään. Sit lähti homma lapasesta --”*.

Sekä Petrin että Ismon tekemät **rikokset raaistuivat**. Petrin tapauksessa törkeiden pahoinpitelyiden lisäksi hänet on tuomittu tapon yrityksestä. Viimeisin tuomio on tullut törkeästä kuolemantuottamuksesta, jolloin Petrin pahoinpitelemä mies kuoli saamiinsa vammoihin sairaalassa. Ismo kertoo eron jälkeen jääneensä asunnottomaksi, oleskelleensa kavereiden asunnoilla ja tehneensä rikoksia, ja *”sit tuli ensimmäinen vakava rikos: törkee pahoinpitely, törkee vapaudenriisto, jost tuli sit neljä vuotta tuomioo”*. Hän pahoinpiteli henkilön ja piti tätä panttivankina kolmen päivän ajan. Hän on saanut tuomion myös muun muassa murhan yrityksestä.

Vertaisohjaajat kokevat kyllästyneensä vankilassa olemiseen, asunnottomuuteen ja päihteiden käyttöön. **Kyllästyminen vallitsevan elämäntavan sisältöön**, epävarmuuteen ja epärehellisyyteen sekä valheellisuuteen tulee esille aineistossa useaan otteeseen. Petrin sanoin *”alko kyllästyttää lusiminen jo”* ja *”tuli totaalikyllästyminen siihen vallitsevaan maailmaan”*. Syitä kyllästymiseen on erilaisia. Ismo kuvaa kokemustaan näin:

Se mitä se on joskus ollu, sitä bilekäyttöä, ni ei se kama toimi enää, ku oot sen 20 vuotta rykiny menemään. Ei se tuo enää hyvää oloa, vaan tulee lähinnä huono olo siitä. Oon kyllästyny vankilassa olemiseen ja ainaiset samat asiat mitkä pitäis toimii, ei vaan toimi. Niis on aina joku epäselvyys, vankilasysteemissä, niin kentän puolel, ku tuol kamamaailmassaki. Mikään ei oo itsestään selvää missään kohtaa. Kaikki on vaan paskaa.

Vertaisohjaajien elämäntarinoissa on yhteistä **motivaation syntyminen**. Ulkopuolelta tullutta tukea ja apua voidaan tarjota, mutta ihmisen on haluttava muutosta itsensä, ei muiden ihmisten tai ulkoisten hyötyjen vuoksi. Myös pinnallisemmat muutosyritykset saattavat olla apuna esimerkiksi onnistumisen kokemusten saamisessa, itsetunnon kohottamisessa ja sitä kautta luomassa uskoa itseän, mikä voi auttaa vahvistamaan sisäistä muutoshalua ja olla hyväksi pitkällä aikatahtaimella. Petri kuvailee kokemuksiaan aiheesta seuraavasti:

On varmaan monikin yrittäny jeesaa. Mut kylhän se itestä lähtee se muutoshalu, et jos sitä ei oo ollu ni se on ollu ihan yks tyhjän kanssa. Ei siit oo mitään hyötyä kellekään.

Molemmilla vertaisohjaajilla on takanaan useita katkaisuhuitoja ja muita päihdetömyyteen tukevia hoitomuotoja sekä vankilassa, että vapaudessa. Esimerkiksi katkaisuhuitoon hakeutumiselle saattoi olla täysin näennäinen syy, joka ei ole lähtöisin itsestä. Ismo kertoo, ettei ole koskaan suunnitellut lopettamista, vaan kaiken summana päätyi lopputulokseen, että hänen täytyy lopettaa. Hän kokee, ettei lopettaminen ollut kovin vaikeaa fyysisten vieroitusoireiden loppumisen jälkeen.

Ei ole valmista kaavaa, jonka mukaan rikos-, päihde ja mielenterveystaustainen henkilö päätyy työskentelemään vertaisohjaajana. Tutusta elämäntavasta irtautumiselle, kuntoutumiselle, toipumiselle ja työllistymiselle on juuri niin monta polkua, kuin on kun kuntoutujaakin. Ismolla ei ole vastauksia, kun asiakkaat kysyvät, että miten voi päästä eroon päihteistä. Ismo kertoo omasta polustaan näin:

En noudattanu mun kummin ohjeita pätäkääkään. Se vaan totes, et kyl sä sen verran hyvin vedät, et hyvän esimerkin annat siitä, ettei ole oikeeta tapaa. No ei olekaan. Mä tein just niinku mua huvittaa.

9 MIKÄ ELÄMÄNTARINOISSA ON VIENYT KOHTI VERTAISOHJAAJUUTTA?

Rikos- ja päihdetaustaiseksi vertaisohjaajaksi työllistyminen vaatii irtautumisen tutusta elämäntavasta, muutoksen. Integroituminen yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi tapahtuu asteittain. Luokittelin elämäntarinat holistis-muodollisen analyysin pohjalta muutostarinoiksi. Tarkoitukseni ei ole luoda aukotonta tietoa siitä, millaiset asiat auttavat rikostaustaista henkilöä muutoksessa tai miten vertaisohjaajaksi tullaan, vaan tuoda kahden vertaisohjaajan elämäntarinoista esille asioita, jotka ovat vieneet kohti vertaisohjaajuutta. Voidaan ajatella, että elämäntarina kaikkine käännteineen on tuonut vertaisohjaajat tarinan loppuratkaisuun eli vertaisohjaajiksi; vertaisuus rakentuu elämän kokemusten pohjalle. Tässä kappaleessa nostan kuitenkin juonesta niitä käännekohtia, jotka ovat tarinan loppuratkaisun eli vertaisohjaajaksi tulemisen kannalta olennaisia. Käännekohtat on lihavoitu tekstissä, mutta ne nivoutuvat teemoiltaan toisiinsa.

Vertaistukitilat tarjoavat käytännössä mahdollisuuden osallistumiseen. On olennaista, että ihminen kokee yhteenkuuluvuutta ja että hänen mielipiteensä on merkityksellinen, jotta osallistuminen mahdollistuu. Osallistuminen taas vahvistaa yhteisöön kuulumisen ja **osallisuuden** tunnetta – vertaisuuden kierre kutsuu osallisuuteen. On tärkeää löytää paikka, jossa on mahdollista tehdä asioita sen olematta painostavaa tai pakotettua, vaan kannustavaa ja hyväksyvää, ja jossa kanssaihmiset ovat selvin päin. Sellainen paikka, jossa apua ja tukea voi saada vertaisen omilla ehdoilla, tai sellaisilla ehdoilla, jotka hän voi hyväksyä. Ismo kokee vertaistuen ja vapaaehtoistyön antaneen hänelle kokemuksen siitä, että häntä tarvitaan. Hän kuvailee Stop huumeille ry:n päihdekuntoutujille järjestämiä, yhdessä tehtäviä vertaistuellisia aktiviteetteja kuten kiipeilyä ja uimista, ja jatkaa:

Kuka vaan, joka on päihde-elämässä ollu paljon, niin syrjäytyy, mut ku se vieään johonki ryhmään ni se ryhmäpaine ottaa sut siihen mukaan, eihän sun siel pakko oo tehdä, mut sul on mahdollisuus siihen, et sä voit tehdä yhdessä. Sithän ne aukee sitä myöten ne ukot ja sitä kautta saa uutta kaveriporukkaa, ja se laajenee ja laajenee.

Sekä Ismo että Petri ovat olleet sekä asiakkaina että vapaaehtoisina työntekijöinä muun muassa Kriminaalihuollon tukisäätiöllä ennen vertaisohjaajaksi palkkaamista. Ismo on ollut kuntouttavassa työtoiminnassa ja vapaaehtoisena esimerkiksi Stopissa, vertaistuellisessa päiväkeskuksessa, ja Petri taas nykyisessä työpaikassaan Kriminaalihuollon tukisäätiön Raittilassa vapaaehtoisena, sekä suorittamassa siellä koevapautta. Vertaistukipaikat ovat luonnollisia paikkoja solmia ihmissuhteita sekä ammattilaisiin että toisiin vertaisiin. Sekä Petri että Ismo kertovat saaneensa uusia näkökulmia ja tukea muun muassa Kriminaalihuollon tukisäätiön ja KRIS:in työntekijöiltä ja vertaisilta jo asiakkaana ollessaan. **Vertaistuki ja paikat, joissa on vertaisuutta** ovat olleet olennainen vertaisohjaajaksi tulemistä tukeva osa juonessa, sillä ne ovat tarjonneet mahdollisuuden liittyä rakentavaan yhteisöön ja olla osana sitä. Vertaistuki antaa mahdollisuuden avautua sekä jakaa kokemuksia ja ajatuksia menneestä sekä tulevasta. Elämäntarinoiden ja kokemusten jakaminen antaa tilaa muiden vaikeiden elämäntilanteiden ja kokemusten esiintuomiselle ja niiden näkemiselle ja kuulemiselle. Oman **kokemuksellisuuden** merkittäväksi kokeminen voidaan ajatella olevan osallisuutta, ja tämä tulee esille vertaistuessa. Ismon kuvailee Stop huumeille ry:n vertaistoimintaa:

Se, että on se paikka, et tietää et on selviä ihmisiä. Tietää sen varmaks, oleskelu on turvallista tavallaan siin ympäristössä.

Vaikutus- ja toimintamahdollisuudet ovat osa osallisuutta. Petrin tarinassa konkreettisenä esimerkkinä vaikutus- ja toimintamahdollisuuksien vahvistumisesta sekä oman äänen kuulluksi saamisesta on Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -seminaari, jossa hän piti puheen ja toi esille kokemuksiaan muun muassa yksinäisyydestä. Henkilö, jolla on pitkä rikostausta, ei ole välttämättä ollut koskaan työelämässä tai kokenut muutoin olevansa yhteiskunnan kokonaisvaltainen jäsen. Petri ja Ismo ovat molemmat olleet päivätöissä satunnaisesti ja muun muassa kulissien ylläpitämisen vuoksi aikoina, jolloin tavanomaista elämää on kokeiltu. Vaikutus- ja toimintamahdollisuuksiin vaikuttaa myös ulkopuolelta saatu leima. Petri on kokenut muun muassa vapaaehtoispaikkoja ja työharjoittelua hakiessa sen, kuinka rikollinen ja väkivaltainen tausta voi vaikuttaa työnhakumahdollisuuksiin:

Sillon aikanaan, ku kyselin niit vapaaehtoispaikkoja ni kaikki vaan anto punasta valoo, että: ”Et sä noilla taustoilla”.

Raittilassa ja Hard Luck -nettikahvilassa nähtiin sekä Ismon että Petrin potentiaali, sillä he saivat työpaikat vertaisohjaajina. Ismon sekä Petrin tapauksessa vertaisohjaajuus on alkanut asiakassuhteesta Kriminaalihuollon tukisäätiöllä. He ovat molemmat täysivaltaisia työntekijöitä, joilla on normaali työsopimus, ja he saavat työstään palkkaa. Se on osoitus arvostuksesta. Kun ihminen nähdään työhön sopivaksi ja hänelle annetaan työhön kuuluva vastuu, se tuo onnistumisen kokemuksen ja luo luottamusta. Petri tuo esille ajatuksiaan työpaikan saamisesta:

On ihan vitun tärkeä et on tämmösii mestoi mitkä tarjoo tollasen mahdollisuuden kumminki niille, jotka ihan oikeesti haluu eroon tuolta [päihde- ja rikosmaailmasta]. Koska se on kumminki fakta, et jos sä lopetat kaman käytön ni sit, ku sä mietit et 25 vuotta narkannu tossa, ni ei sul välttämättä ihan hirveesti sitä ammattitaitoo oo mistään alasta.

Näissä paikoissa nähdään ja kohdataan ihminen ihmisenä, ja hyväksytään hänet lähtökohdista ja taustasta riippumatta. Saa olla oma itsensä, eikä tarvitse esittää muuta kuin on. Menneisyys sekä sen tapahtumat hyväksytään osana ihmisen menneisyyttä ja itseä, ja kokemuksellisuudesta tuleeekin työväline, jota hyödyntää työssä vertaisohjaajana.

Osallisuutta voidaan hahmottaa myös **osattomuuden** kautta. Rikos-, päihde- ja mielenterveystaustaisen ihmisen ihmisarvon kokemus voi olla hyvinkin vähäinen ottaen huomioon, että monesti muun muassa asunnottomuus kuin väkivalta eri muodoissaan ovat osa elämää. Ihmisarvon tuntemuksen takaisin saaminen tekemisen, onnistumisen, hyväksynnän sekä vaikutus- ja toimintamahdollisuuksien kautta on äärimmäisen tärkeää, ja antamalla mahdollisuuden työhön, Raittila ja Hard Luck -nettikahvila ovat osa tätä prosessia. Ismon sanoin:

Se asunnottomuus, kaikki tommoset, ei siin oo ihmisarvo. -- Voi olla jotain muutakin tarvetta, ku tuolla kentällä [rikos- ja päihdepiireissä],

että saatetaan tarvita muissakin asioissa. On pyydetty vapaaehtoiseks ja niin edelleen.

Elämänsisällön muutokseen kuuluu myös **identiteetin kehittyminen ja uudelleenmuotoutuminen**. Identiteetin muutokset ovat elämäntarinan kehittymisen kannalta olennainen temaattinen painopiste. Rikollisuuden ympärille rakentunut identiteetti voi tuntua ristiriitaiselta ja haasteelliselta, kun elämässä tapahtuu muutoksia sellaiseen suuntaan, joka tuntuu vieraalta. Identiteetin haasteet tulevat eri astein ja eri muodoissa esiin sekä Ismon että Petrin tarinoiden eri vaiheissa. Petrin elämäntarinassa identiteetin ristiriidat tulevat esille, kun hän kuvailee aikaa, jolloin hän kävi vapaaehtoistyössä Raittilassa vankeusaikanaan:

-- Tää [Raittila] oli ihan ok olla pysty olla oma ittesä ja oli tosi hyvä flow. Mut aina, ku lähti saarelle [Suomenlinnan vankila] takas lusiimaan ni piti ottaa sellanen linnamoodi takas päälle ja se sotki hirveesti mun ajatusmaailmaa ja muuta. Ku joutu pitää kuitenkin sen tietynlaisen moodin linnassa, ja tota. Ei pystyny oikeen kummallekaan puolelle asettautuu.

Hän kertoo joutuneensa opettelemaan kaiken uudestaan. Ismon kuvailee aikaan poikakodissa ja kertoo, kuinka ei silloin tiennyt, kuka hän oli. Hän kertoo laitoksista ja rooleista elämänsä eri vaiheissa:

Se on aina, ku ollaan tollasis paikoissa ni siel on jokasella oma rooli, et niinku eihän siel oo kukaan oma ittesä. Ite ku on ollu koko ikänsä laitoksissa ni ollu tavallaan aika monta eri roolii. Sit iän mukaan tulee viel eri rooleja. Sit ku rikokset on vakavoitunu ni siel on tullu erilaisii juttuja.

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Vertaisohjaajien elämäntarinat ovat uniikkeja siinä missä jokainen elämäntarina on ainutlaatuinen. Tutkimuksessa selvisi, että elämäntarinoissa on kuitenkin tarinoita yhdistäviä piirteitä niin kokemuspohjan kertymisessä kuin rikollisuudesta irtautumisessa ja rikostaustaiseksi vertaisohjaajaksi hakeutumisessa. Tuloksia tuki myös oman kokemuksen merkitykselliseksi mieltämisen, osallisuuden ja vertais-tuen teoreettinen pohja. Elämänkokemus, jolle vertaisuus rakentuu, on vertaisuuden edellytys: voidaan ajatella, että kaikki elämänkokemukset ovat tuoneet henkilön nykyhetkeen.

Nuorena aloitettu rikollisuus ja huumeiden käyttö on riskitekijä rikosuran kehitymisessä. Kuten Ismon ja Petrin tapauksissa, sekä huumeiden käyttö, että rikosten tekeminen alkoi hyvin nuorena. Esimerkiksi epäsosiaalisiin piireihin kiinnittyminen, muiden mukana lain rikkominen, laitostuminen ja ulkopuolelta tullut leima yhdistää heidän tarinoitaan. Lindströmin ja Kuparisen (2019) toimittamassa Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisussa rikostaustaiset henkilöt itse kuvaavat toipumistaan ja irrottautumista rikollisesta elämäntavasta. Julkaisussa kuvatuista tarinoista löytyy paljon yhteisiä piirteitä Ismon ja Petrin tarinoihin. Muun muassa hankalat perheolosuhteet, nuorena alkanut päihteiden käyttö, epäsosiaaliseen ja rikolliseen kaveripiiriin kiinnittyminen, rikollisen identiteetin ja rikollisuuden synty, tavanomaisen elämän kokeileminen, rikolliseen elämäntapaan kyllästyminen, hoitoon hakeutuminen, leimautuminen, kokemusasiantuntijuus ja motivaation syntyminen olivat tarinoissa esiin tulleita kokemuksia, joita myös Ismolla ja Petrillä on. Jokainen elämäntarina on uniikki, mutta päihde- ja rikostaustaisten henkilöiden elämistä löytyy yhteneväisyyksiä laajemminkin – he ovat vertaisia kokemustensa kautta.

Ismon ja Petrin tapauksissa voidaan esimerkiksi ajatella, että ilman rikollista menneisyyttä ei olisi päätynyt vertaisohjaajaksi, ja ilman tiettyjä olosuhteita tai tapahtumia ei olisi päätynyt tekemään rikoksia. Elämäntarinoissa on kuitenkin kohtia, jotka ovat tukeneet vertaisohjaajaksi tuleamista. Osallisuus ja siihen nivoutuvat teemat nousivat pääasiallisiksi tuloksiksi, kun tutkin sitä, mikä elämäntarinoissa

on vienyt kohti vertaisohjaajuutta. Näitä osallisuuteen liittyviä asioita ja teemoja ovat vertaistukitilat ja paikat, joissa on vertaisuutta, kokemuksellisuus, osallistumisen ja osallisuuden kokemuksen kierre sekä identiteetin muutos. Tuloksissa tulee esimerkiksi selkeästi esille osallistumisen ja osallisuuden kokemuksen kierre. Osallisuutta on oman kokemuksen merkitykselliseksi kokeminen ja kuuluksi tuleminen, vaikutus- ja toimintamahdollisuudet sekä ryhmään kuuluminen. Osallistumisen mahdollistaa jokin yhteenkuuluvuuden tunne, ja osallistuminen taas vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Vertaistuen, vertaistukitilojen, kokemuksellisuuden, toiminta- ja vaikutusmahdollisuuksien ja osallisuuden teoria tukee tutkimustuloksia. Anna Riitta Myllärinen (2011, 107) on tutkinut rikostaustaisten henkilöiden elämänsisällön muutosta ja sitä tukevaa auttamistyötä. Vastavuuksia omaan tutkimukseeni Myllärisen tutkimuksesta löytyy muun muassa siitä elämänsisällön muutoksen vaiheesta, jota Myllärinen kutsuu tulevaisuuden turvaamisen vaiheeksi: esimerkiksi voimien loppuminen, vertaistuen saaminen ja samaistumisen kokemukset.

10.1 Pohdintaa

Narratiivien sosiaalinen rooli on tärkeä näkökulma narratiivisessa teoriassa. Yksilöiden lisäksi myös ryhmät rakentavat identiteettiä kertomusten ja tarinankerronnan kautta. Ihmisten henkilökohtaiset tarinat rohkaisevat myös muita toimimaan; poliittinen mobilisaatio ja muutos voi alkaa oman kertomuksen jakamisesta. Lisäksi tarinankerronta ryhmissä kasvattaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Riessman, 2008.) Rikos- ja päihdetaustaisten vertaisten ääniä pitää saada edelleen kuuluvaksi paikkoihin, joissa vertaisuutta on ja sitä rakennetaan. Kokemus luo vertaisuuden pohjan, vertaisten kesken kokemuksia jakaessa syntyy vertaisuutta, vertaisuuden kierre ja yhteenkuuluvuus kutsuu osallistumiseen ja se taas aiheuttaa osallisuutta. Kokemuksia jakamalla tämä kierre jatkuu. Voisi sanoa, että vertaisten elämäntarinoita ja kokemuksia ei voi koskaan jakaa liikaa. Uuden näkökulman tuominen yhdellekin ihmiselle tai pienenkin asian liikuttaminen ihmisen sisällä on arvokasta, ja voi tuottaa tulosta pitkälläkin aikavälillä.

Kriminaalihuollon tukisäätiön strategia vuosille 2019-2021 kertoo, että heidän perustehtävänä on tukea rikostaustaisia ja heidän läheisiään sekä parantaa ja

edistää rikostaustaisten asemaa yhteiskunnassa muun muassa lisäämällä rikostaustaisten toimijuutta yhteisössä ja yhteiskunnassa, sekä tarjoamalla uusia näkökulmia ja voimavaroja muutokseen. Vertaisohjaajien palkkaaminen normaaliin työsuhteeseen on tämän perustehtävän ytimessä, ja tämä opinnäytetyö ajaa myös osaltaan tätä asiaa. Tarkoitukseni ei koskaan ollut tuottaa aukotonta tietoa vertaisohjaajien elämäntarinoista ja siitä, kuinka heistä on tullut vertaisohjaajia. Halusin osaltani tällä opinnäytetyöllä tukea tietoisuuden lisäämistä, tuoda rikos- ja päihdetaustaisten ihmisten ääniä kuulluksi elämäntarinoiden kautta, sekä tukea osallisuuden kierrettä. Koen pääosin onnistuneeni siinä.

Pohdin tulosten hyödyllisyyttä ja käytettävyyttä. Tunnen tehneeni arvokasta ja hyödyllistä työtä tuodessani kahden vertaisohjaajan elämäntarinat esiin heidän itsensä kertomana. Olenkin päätenyt siihen, että työni hyöty tulee pitkälti vertaisuuden ja osallisuuden kierteen vahvistamisesta. Kokemusasiantuntijuutta tulisi hyödyntää laajemmin palveluissa niin julkisella sektorilla kuin järjestöissä. Tutkimustani voi hyödyntää kokemuksellisuuden merkityksen painottamisessa. Tutkimustulokseni on tärkeää tietoa siitä, millaisia kokemuksia rikos- ja päihdetaustaisella hänen itsensä mukaan on, ja mikä elämäntarinassa tukee vertaisohjaajaksi tuleamista. Tutkimustuloksia voi peilata esimerkiksi siihen, missä elämänvaiheessa rikos- ja päihdetaustainen henkilö voidaan kiinnittää palveluun tai vaikka kannustaa vertaistuen piiriin. Vertaisohjaajuus ei ole viimeinen pysäkki Petrin tai Ismon muutoksessa, eikä yhteiskunnan täysivaltainen jäsenyys välttämättä tunnu vielä tässä elämänvaiheessa samaistuttavalta. Erityisen mielenkiintoisena jatkotutkimusaiheena pitäisin kokemusasiantuntijoiden ja vertaisohjaajien kokemuksia siitä, kuinka pitkään heidät nähdään muiden silmissä alempiarvoisena yhteiskunnan jäsenenä, vaikka elämä olisi täysin yhteiskuntakelpoista. Toinen mielenkiintoinen aihe tutkimukselle olisi se, mitä elämässä tapahtuu vertaisohjaajuuden jälkeen.

Opinnäytetyö on myös muistutus sosiaalialan työn humaaniudesta. Sosiaalialan ammattilaisilta tuntuu välillä unohtuvan se, että olemme ihmisinä kaikki vertaisia. Kuka tahansa voi ajautua käyttämään päihteitä ja tekemään rikoksia. Kaiken sosiaalialan työn pohjana pitäisi olla ajatus siitä, että olemme kaikki samanvertaisia, eikä kukaan ole toisen ylä- tai alapuolella. Petrin ja Ismon elämäntarinoita

voidaan pitää muutostarinoina. Opinnäytetyö tuo esille kahden ihmisen elämänmuutoksen. Kokemusten ja muutoksen esilletuominen opinnäytetyössä on esimerkki siitä, että elämänmuutos on mahdollinen, vaikka henkilöllä on pahoja tekoja taustallaan. Toivon opinnäytetyön lisäävän ymmärrystä sosiaalialan ammattilaisten sekä päättäjien keskuudessa rikos- ja päihdetaustaisten kokemuksista ja siitä, että henkilö on halutessaan kykenevä muutokseen henkilön lähtökohdista huolimatta. Ihminen ei ole yhtä kuin tekonsa. Työskentely haavoittuvassa asemassa olevien kanssa vaatii inhimillistä ymmärrystä sekä tiettyä tunneälykkyyttä. Tarkoituksena on siis edesauttaa ja vahvistaa yhteiskunnassa vaikeassa asemassa olevien osallisuutta ja toimijuutta. Oma ammatillinen identiteettini vahvistui sen myötä, mitä enemmän ymmärsin vertaisuuden luonnetta ja siihen liittyviä käsitteitä.

Opinnäytetyön aihe on itselleni tärkeä. Suuri osa tämän opinnäytetyön tarkoitusta oli tuoda rikos- ja päihdetaustaisten ääntä kuuluviin kahden rikos- ja päihdetaustaisen henkilön oman kertomuksen avulla. Tarkoituksena oli myös tuoda esille niitä asioita elämäntarinassa, jotka ovat tukeneet matkalla kohti vertaisohjaajuutta, ja jotka ovat antaneet tilaa vertaisuuden kokemukselle. Halusin myös painottaa vertaisohjaajien, vertaistuen ja kokemuksellisuuden merkitystä työssä, jota tehdään muiden rikos- päihdetaustaisten ihmisten keskuudessa. Olen oppinut, kuinka ihmistä voi todella ymmärtää ja ymmärryksen kautta auttaa lukemalla pieniäkin sanoja, eleitä, ilmeitä, tekoja ja tunteita. Olen myös oppinut kuinka tärkeitä nämä asiat voivat olla ihmisille, jotka tulevat sellaisesta maailmasta, jossa tunteiden näyttäminen ja osoittaminen on heikkoutta, ja esimerkiksi hymyileminen on jäänyt elämästä ulkokuoren ja sisäisen maailman kovettumisen seurauksena. Harvoin kohtaa vastaavanlaista avoimuutta kuin rikostaustaisten vertaistuksessa.

10.2 Tutkimuksen eettisyys

Tämä on ensimmäinen tekemäni tutkimus, joten pyrin olemaan erityisen huolellinen siitä, että haastateltavat kokevat roolini haastattelijana olevan mahdollisimman selkeä ja kiistaton. En tuntenut haastateltavia entuudestaan, joten koin tärkeäksi tutustua heihin hieman ennen haastatteluita. Halusin tehdä selväksi, etten

näe itseäni rikos- ja päihdetaustaisen yläpuolella, vaikkei minulla olekaan vastaavaa taustaa. Se olisi tehnyt tutkimuksesta lähtökohtaisesti epäeettisen. Kerroin olevani kiinnostunut elämäntarinoista siksi, että näen vertaisuuden merkityksen ja näin ollen haluan korostaa sitä.

Haastattelutilanteeseen voi vaikuttaa moni tekijä, kuten ennakkokäsitykset tai sen hetkinen mielentila. Petriä haastatellessa huolestuin siitä, tulenko saamaan materiaalista irti sen, mitä tutkimukseen tarvitsen. Huolestuminen johtui omasta valmistautumattomuudesta eikä tuotetun kertomuksen laadusta: minun olisi pitänyt luottaa siihen, että elämäntarinasta haastateltavan itsensä kertomana saan juuri sen tiedon, mitä olen hakemassa. Minun olisi pitänyt näin ollen tutkia ja kerata narratiivisen haastattelun periaatteita ja sen teoriaa laajemmin ennen haastatteluiden aloittamista. Opin kuitenkin ensimmäisestä haastattelusta, ja jatkossa annoin haastateltaville sen tilan, jonka narratiivinen haastattelu vaatii. Päädyin haastateltavilta luvan saatuani käyttämään heidän etunimiään tutkimuksessa, koska koen sen avoimuuden olevan olennainen osa tutkimuksen luonnetta. Se on rohkeaa, avointa kohtaamista, jolloin henkilöllä on sisua ja nöyryyttä seisoa tekojensa takana. Etunimien käyttö oli eettisesti kestävä päätös juuri siksi, että sain molemmilta tähän luvan.

Haastatteluiden suorittamisen ja opinnäytetyön raakaversion esittämisen jälkeen kommentit saatuani päätin muokata tutkimuskysymyksiäni hieman selkeämpään suuntaan. Alun perin kysymykset olivat ”Millainen on rikos- ja päihdetaustaisen elämäntarina?” sekä ”Millaiset seikat (mm. voimavarat) ovat edesauttaneet siinä, että he ovat päätyneet työskentelemään vertaisohjaajina?”. Pohdittuani analyysin keinoja ja opinnäytetyön tarkoitusta päädyin yksinkertaistamaan toista tutkimuskysymystä.

Tuloksia analysoidessa pyrin tarkastelemaan vertaisohjaajien elämäntarinoita mahdollisimman objektiivisesti ja totuudenmukaisesti. Tarkastelin aineistoa huolellisesti, mutta aina on mahdollista, että jotain tärkeää tai olennaista on jäänyt huomaamatta, tai että omat käsitykset ovat vaikuttaneet siihen, millaisia asioita aineistosta nostetaan esille. Pyrin kuitenkin olemaan neutraali ääni, joka tuo elämäntarinaa esiin sellaisena kuin ne haastattelussa kerrottiin. Ismo on tarkistanut

opinnäytetyöstä oman kertomuksensa, jonka hän hyväksyi sellaisena kuin sen olen kirjoittanut. Petri ei ole lukenut litteroidun haastattelun pohjalta opinnäytetyöhön tuotua elämäntarinaa henkilökohtaisista syistä. Vertaisohjaajat olivat kuitenkin haastattelujen alkaessa tietoisia siitä, että olen tuomassa heidän elämäntarinoitaan esille sellaisina kuin he sen kertovat.

LÄHTEET

- Hietala, O. & Rissanen, P. (2015). Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta. Kokemusasiantuntija – hoidon ja avun kohteesta omien kokemusten ja-kajaksi sekä palveluiden kehittäjäksi. Kuntoutussäätiö & Mielenterveyden keskusliitto. (s. 12–14, 19). Saatavilla <https://kuntoutussaatio.fi/files/1944/kokemusasiantuntija-opas.pdf>
- Hokkanen, L. & Nikupeteri, A. (2015). Tutkijoiden näkökulma: Henkilökohtainen, yhteisöllinen ja rakenteistunut kokemusasiantuntijuus. Teoksessa Meriluoto, T., Marila-Penttinen L. ja Lehtinen, E. (toim.), *Osallisuus. Osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden käsikirja* (s. 32–33). (Ensi ja turvakotien liitto). Saatavilla http://www.ejulkaisu.fi/ensi_ja_turvakotien_liitto/osallisuus_kasikirja/pdf/Osallisuus_k__sikirja.pdf
- Hänninen, V. (2018). Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Raine Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2*. (s. 188-209). PS-Kustannus. Jyväskylä.
- Kekki, T. & Noponen, T. (2008). Nuorisotutkimus 1/2008. Huumeet ja rikollisuuden kasautuminen taparikollisuudessa. Saatavilla <http://elektra.helsinki.fi/oa/0780-0886/2008/1/huumeetj.pdf>
- Kekki, T. (2010). Solidaarisuus ja itsekeskeisyys huumeita käyttävien taparikollisten moraalikoodistossa. Tampere: Westermarck-seura. (s. 173–187.)
- Kekki, T. (2009). Taparikollisuus, huumeet ja rikoskierre. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 80/2009. Tampereen yliopistopaino – Juvenes print Oy. (s. 113–115.)
- Kriminaalihuollon tukisäätiö. (2018). Raittila – päihteetöntä vertaisuutta Herttoniemessä. Saatavilla <https://www.krits.fi/saatio/verkostot/raittila/>
- Kriminaalihuollon tukisäätiön strategia 2019-2021. Saatavilla https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2018/12/Krits_strategia_esite_12s_sahkoinen.pdf
- Kriminaalihuollon tukisäätiö. (2018). Vertaistuki Redis. Saatavilla <https://www.krits.fi/saatio/palvelumme/vertaistuki-redis/>

- KRIS. (2020). Mitä KRIS on? Saatavilla 24.4.2020 <https://kris.fi/etusivu/sample-page/>
- Laurea Julkaisut 125. (2019). Lindström, J. & Järveläinen E. Rikostaustaiset kokemusasiantuntijat korkeakoulussa. Teoksessa Janika Lindström & Kristiina Kuparinen (toim.) *Desistanssia, toipumista ja kokonaisvaltaista sosiaalista kuntoutumista. Kokemusasiantuntijoiden tarinoita.* (s. 10). Saatavilla <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/264188/Laurea%20Julkaisu%20125%20%282%29.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- Lieblich A., Tuval-Mashiach R. & Zilber T. (1998). *Narrative research – Reading, Analysis, and Interpretation.* Thousand Oaks: Sage. 12–13, 88–91, 141, 145–147, 155–156.
- Marila-Penttinen L. & Meriluoto, T. (2015). Osallisuus. Teoksessa Meriluoto, T., Marila-Penttinen L. ja Lehtinen, E. (toim.), *Osallisuus. Osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden käsikirja* (s. 8-9). (Ensi ja turvakotien liitto). Saatavilla http://www.ejulkaisu.fi/ensi_ja_turvakotien_liitto/osallisuus_kasikirja/pdf/Osallisuus_k__sikirja.pdf
- Mikkonen, I. & Saarinen, A. (2018). *Vertaistuki sosiaali- ja terveysalalla.* Helsinki: Tietosanoma Oy. 20–21, 44.
- Myllärinen, A. R. (2011). Lainrikkajien elämänsisällön muutos ja sitä tukeva auttamistyö. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. s. 107.
- Polkinhorne D. E. (1988). *Narrative Knowing in the Human Sciences.* New York: New York State University Press, 143.
- Polkinhorne D. E. (1995). *Narrative Configuration in Qualitative Analysis.* In Hatch J.A. & Wisniewski R. (eds.) *Life History and Narrative.* London: Falmer, 5–7, 16.
- Pulkkinen, T. (2017). ”Se oli taistelutahto, mikä liikkutti mua eteenpäin.” Rikollisen identiteetin ja elämänkulun rakenne rikollisrap-lyriikoissa. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos, sosiaalipsykologia. Saatavilla https://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20170465/urn_nbn_fi_uef-20170465.pdf

- Ranta, T. (2018). Kokemukset vertaisohjaajuudesta päihdekuntoutuslaitoksessa. Vertaisohjaaja vertaisen, toipujan ja työntekijän rooleissa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, sosiaalitieteiden laitos, sosiaalityö. Saatavilla
https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/146108/Ranta_Tiina-opinn%C3%A4yte.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Thousand Oaks: Sage Publications Inc. 22–24.
- Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja. (2010). Rikosseuraamus-asiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Saatavilla
https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMACEr8/RISE_1_2010_Rikosseuraamus-asiakkaiden_terveys_tyokyky_ja_hoidontarve.pdf
- Rikosseuraamuslaitos. (2020). Täytäntöönpano. Toiminnot. Kuntouttava toiminta – päihdetyö. Saatavilla 24.4.2020
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-paihdeetyo/vertaisryhmat.html>
- Suomen Mielenterveys ry. Mielenterveys. Itsetuntemus. Identiteetti. Saatavilla 30.7.2020 <https://mieli.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/identiteetikuka-min%C3%A4-olen>
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Saatavilla https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1